

Dr. Subhash Rupchand Patil

Principal
Mob. : 9420069808

डॉ. सुभाष रुपचंद पाटील

प्राचार्य
मो. ९४२००६९८०८

Web Site : www.admsps.org | E-mail - principal.admsps@yahoo.co.in | Customer No. : 101100065

Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings per teacher during last five year

Sr. No.	Name of the teacher	Title of the book/chapters published	Title of the paper	Title of the proceedings of the conference	Name of the conference	National / International	Year of publication	ISBN number of the proceeding	Affiliating Institute at the time of publication	Name of the publisher
1	Dr. V.T. Pawar	समकालीन हिंदीगजल (Chapter in Book)	जहीर कुरेशी की गज़लों में राजनीतिक बोध	-	-	National	2017-18	978-93-84478-49-0	Arts, Science and Comm College Bodwad, Dist. Jalgoan	RoliPrakashan, Kanpur
2	Prof. V. B. Jadhav	-	Cloud Computing: It application to Libraray	-	-	National	2017-18	978-93-88544-06-1	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	
3	Dr. V.T. Pawar	लिंगसमभाव आणि महिला समभाव (Chapter in book)	-	-	-	National	2018-19	978-93-87129-94-8	Adarsh College, Nijampur	Arthrav Publication, Dhule
4	Dr. V.T. Pawar	-	हिंदीमहिला कथा साहित्य में कृष्णासोबती की सर्जनात्मकता.	Creative Writing in English, Marathi, Hindi Literature and Translation Study	-	National	2018-19	2348-7143	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Reasearch Journey
5	Dr. M.B. Deore	-	AnuvadPr akriya Ani Marathi sahitya	Creative Writing in English, Marathi, Hindi Literature and	-	National	2018-19	2348-7143	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College,	Reasearch Journey

AC/03
Co-Ordinator
IQAC

				Translatio n Study					Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	
6	Dr. V.S. Adhave	-	ह.म.मरा ठे यांच्या कादंबरी तील सर्जनशी लता	Creative Writing in English, Marathi, Hindi Literature and Translatio n Study	-	National	2018-19	2348- 7143	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Reasearch Journey
7	Dr. H.D. Patil	-	Innovativ e stage techniqu e in Mahesh Dattani's Plays	Creative Writing in English, Marathi, Hindi Literature and Translatio n Study	-	National	2018-19	2348- 7143	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Reasearch Journey
8	Dr. S. B. Patil	Physical Geography	-	-	-	National	2018-19	978-93- 87129- 94-8	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Arthrav Publication, Dhule
9	Dr. V. N. Shinde	Plant Embroyology (Chapter in Book)	-	-	-	National	2019-20	9390506 76-X	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Nirali Publication, Pune
10	Dr. S. B. Patil	Regional planning and development	-	-	-	National	2019-20	978-93- 88544- 73-3	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Arthrav Publication, Dhule
11	Dr. S. B. Patil	Regional planning and development" (English2019)	-	-	-	Natioanal	2019-20	978-93- 88544- 73-3	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Arthrav Publication, Dhule
1	Dr. S. B. Patil	Human geography	-	-	-	National	2019-20		Late	Kumud

AC
Co-Ordinator
IQAC

2									Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Publication, Jalgaon
13	Dr. S. B. Patil	Human geography" (English2019)	-	-	-	National	2019-20		Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Nirali Publication, Jalgaon
14	Dr. S. B. Patil	Field techniques and introduction to project report	-	-	-	National	2019-20	978-93-88769-000	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Prashant publication, Jalgaon
15	Dr. S. B. Patil	COVID 19 – Challenges and opportunities in India (Chapter in Book)	-	-	-	National	2019-20	978-93-89493-12-2	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Academic book publication
16	Dr. S. B. Patil	"COVID 19 – and the Indian economy"(English) (Chapter in Book)	-	-	-	National	2019-20	978-93-89493-13-9	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Academic book publication
17	Dr. R.C. Ahire	General Cartography	-	-	-	National	2019-20	978-93-88544-73-3	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Arthrav Publication, Dhule
18	Dr. R.C. Ahire	Human Geography	-	-	-	National	2019-20	978-93-89492-95-8	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science	Prashant publications, Jalgaon

Co-Ordinator
IQAC

									College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	
19	Dr.V.J.Patil and Dr.S.B.Patil	Environmental Geography	-	-	-	National	2020-21	978-93- 90483- 85-3	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Prashant publications, Jalgaon
20	Dr.S.C.Ahire, Dr.S.C.Gorane Dr.S.B.Patil and Dr.S.B.Mahajan , Smt. Deepali Thakare	Environmental Geography	-	-	-	National	2020-21	9390506 76-X	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	NiraliPrakas han, Pune
21	Dr. Vishal N Shinde	Embryology of Angiosperm	-	-	-	National	2020-21	9390506 76-X	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	NiraliPrakas han, Pune
22	Prof. Umesh Gawai	Principles of Physical Chemistry II	-	-	-	National	2020-21	978-93- 88834- 81-0	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	Vrinda and Kumud publication
23	Dr. Hemant D. Patil and Kalyani Dixit	Contemporary Indian English Drama	-	-	-	National	2020-21	978-81- 952501- 1-0	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	AADI Publication, Jaipur
24	Dr. Babasaheb T. Motale	भारतीयराजकीय विचार	-	-	-	National	2020-21	978-93- 90288- 53-3	Late Annasah eb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. SakriDist Dhule	अथर्वप्रकाश न, जळगाव

Ati
Co-Ordinator
IQAC

25	Dr. Valmik S. Adhave	NSS and Social Commitment	-	-	-	National	2020-21	978-93-90288-28-1	Late Annasaheb R D Deore Arts and Science College, Mhasadi Tal. Sakri Dist Dhule	अथर्व प्रकाशन, जळगाव
26	Dr. Hemantkumar Dattatray Patil	Contemporary Indian English Drama (Chapter in Book)	-	-	-	National	2021-22	978-81-952501-1-0	Jaipur	Adi Publication, Jaipur
27	Dr. Babasaheb Trimbak Motale	Bhartiya Swavidhanachi Olakh	-	-	-	National	2021-22	978-93-88544-52-8	Jalgaon	Atharav Publication
28	Dr. Babasaheb Trimbak Motale	Marksvad	-	-	-	National	2021-22	978-93-88544-52-8	Jalgaon	Atharav Publication
29	Dr. Babasaheb Trimbak Motale	Rajkiy Sidhant	-	-	-	National	2021-22	-	Mumbai University, Mumbai	Mumbai University, Durvaaydhyan Santha
30	Dr. Jagdish Popatrao Torwane	Khel Patrakaritatathajansamparkmadham	-	-	-	National	2021-22	978-93-5457-469-6	Varanasi, India	Indian Association of Sports Antropometry

AC/23
Co-Ordinator
IQAC

[Signature]
Principal
A.D.M.S.P. Sanstha's
Late Annasaheb R.D. Deore
Arts & Science College,
Mhasadi, Tal. Sakri, Dist. Dhule.

According to New Revised Syllabus of Kavayitri Bahinabai Chaudhari
North Maharashtra University, Jalgaon (w.e.f. June 2020)
Choice Based Credit System as per UGC Guidelines

Sem - VI (CH-601)

PRINCIPLES OF PHYSICAL CHEMISTRY - II

T.Y.B.Sc.

**CBCS
PATTERN**

Dr. Pawar J.T.   Prof. Sonawane P.R.
Dr. Borse G.P.   Mr. Gawai U.B.
Mr. Patil A.F.

Dr. J. T. Pawar
(M.Sc., B.Ed., Ph.D.)
Head, Department of Chemistry
S.S.V.P.S.s. L.K.Dr. P.R.Ghogrey
Science College, Dhule

Prof. P. R. Sonawane
(Asso. Prof.)
Head, Department of Chemistry
S.S.M.M. Arts, Science and
Commerce College, Pachora

Dr. Gokul P. Borse
(M.Sc., M.Phil., Ph.D.)
Ex. Head, Department of Chemistry
S.S.P.M's Tehu, Sanchit Ranilaxmibai
Mahavidyalay, Parola

Mr. Umesh B. Gawai
(M.Sc., NET)
Late Annasaheb R.D.Deore Arts and
Science College, Mhasadi

Mr. Anandsing F. Patil
(M.Sc., NET)
Department of Chemistry
A.C.S. College, Navapur

CHEMISTRY PRINCIPLES OF PHYSICAL CHEMISTRY - II (CH - 601)

Vrinda Publications

112, K.G. Road, Near Peth, Jalgaon - 425001
Ph. 0257 - 2225819

कुमुद पब्लिकेशन्स

2072, Near Mahav School, Dhule Colony,
Pratap Nagar, Jalgaon - 425001 Ph. 0257 - 2238006

vrinda publications

ISBN 978-93-88834-81-0

9789388834810

KAVAYITRI BAHINABAI CHAUDHARI NORTH MAHARASHTRA UNIVERSITY, JALGAON

S.Y.B.Sc. | GG 401 | SEM IV

HUMAN GEOGRAPHY

Dr. Lalit P. Sandanshiv | Dr. Ramesh C. Ahire

GEOGRAPHY

U.G.C. Guidelines and also on the basis of revised syllabus of Kavayitri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University with effect from June, 2019, Also useful for all Universities.

HUMAN GEOGRAPHY

S.Y.B.Sc. (CBCS) | GG-401 | Sem IV

- A U T H O R S -

DR. LALIT P. SANDANSHIV

Associate Professor, Head and Research Guide,
D.S. Member in Geography KBC NMU Jalgaon.
S.V.S's Dadasaheb Rawal College,
Dondiacha, Dist. Dhule

DR. RAMESH C. AHIRE

Assistant Professor,
Department of Geography,
Late Annasaheb R. D. Deore Arts and
Science College, Mhasadi, Dist. Dhule

मनोज पुस्तकालय
एल्ली नं. ५२, एली बोक
एनोला रोड, मुळ-४२४००५
☎: (०२५६२) २३४३९२

**Prashant
Publications**

S.Y.B.Sc. TEXT BOOKS**PHYSICS**

PHY 301	Thermodynamics and Kinetic Theory of Gases
PHY 302 (A)	Electronics - I
PHY 302 (B)	Instrumentation
PHY 303-403	Practical Physics
PHY 304 (SEC)	Renewable Energy & Energy Harvesting
PHY 401	Waves, Oscillations and Acoustics
PHY 402	Optics and Lasers
PHY 404 (SEC)	Electrical Circuits and Network Skills

ELECTRONICS

ELE 301	Analog Communication
ELE 302	Microprocessors and Applications
ELE 401	Digital Communication
ELE 402	Microcontrollers and Applications

CHEMISTRY

CH 301	Physical & Inorganic Chemistry
CH 302	Organic & Inorganic Chemistry
CH 303-403	Practical Chemistry
CH 304 (SEC)	Basic Analytical Chemistry
CH 401	Physical & Inorganic Chemistry
CH 402	Organic & Inorganic Chemistry
CH 404 (SEC)	Advanced Analytical Chemistry

BOTANY

BOT 301	Plant Anatomy
BOT 302	Plant Physiology
BOT 303-403	Practical Botany
BOT 304 (SEC)	Mushroom Culture Technology
BOT 401	Plant Embryology
BOT 402	Plant Metabolism
BOT 404 (SEC)	Nursery and Gardening

ZOOLOGY

ZOO 301	Physiology
ZOO 302	Biochemistry
ZOO 304 (SEC)	Apiculture
ZOO 401	Genetics
ZOO 402	Evolutionary Biology
ZOO 404 (SEC)	Medical Diagnostics

MATHEMATICS

MTH 301	Calculus of Several Variables
MTH 302 (A)	Group Theory
MTH 302 (B)	Theory of Groups and Codes
MTH 304 (SEC)	Set Theory and Logic
MTH 401	Complex Variables
MTH 402 (A)	Differential Equations
MTH 402 (B)	Differential Equations and Numerical Methods
MTH 404 (SEC)	Vector Calculus

COMPUTER

CS 301	Data Structure - I
CS 302	Programming in C++ - I
CS 401	Data Structure - II
CS 402	Programming in C++ - II

MICROBIOLOGY

MB 301-302	Microbiology
MB 401-402	Microbiology

GEOGRAPHY

GG 301	Environmental Geography
GG 302	Physical Geography of Maharashtra
GG 401	Human Geography
GG 402	Economic Geography of Maharashtra

PRASHANT PUBLICATIONS Map Nagar, Shri Sant Dnyaneshwar Mandir Road,
Nutan Maratha College, Jalgaon-425 001.257-2235520, 2232800 Web.: www.prashantpublications.comE-mail: prashantpublication.jal@gmail.com

ISBN 978-81-89492-99-5

सामान्य नकाशाशास्त्र

डॉ. शैलेश वाघ

प्रा. सिद्धार्थ सोनवणे

डॉ. मोहन वैशंपायन

प्रा. मुकेश पाटील

डॉ. रमेश अहिरे

- अथर्वची भूगोल विषयाची दर्जेदार पुस्तके •
- सामान्य नकाशाशास्त्र •
- प्रादेशिक नियोजन आणि विकास •
  - प्रात्यक्षिक भूगोल
  - मानवी भूगोल
  - पर्यटन भूगोल •
  - भारताचा भूगोल •
- रिमोट सेन्सिंग आणि भौगोलिक माहिती प्रणाली •
  - प्रवास व्यवस्थापन व पर्यटन उद्योग •
- पश्चिम भारताचा सांस्कृतिक आणि पर्यटन भूगोल •
- मध्य भारताचा सांस्कृतिक आणि पर्यटन भूगोल •
- दक्षिण भारताचा सांस्कृतिक आणि पर्यटन भूगोल •
- उत्तर भारताचा सांस्कृतिक आणि पर्यटन भूगोल •

अथर्व पब्लिकेशन्स

ऑनलाईन पुस्तक खरेदीकरिता

www.atharvapublications.com

ISBN 978-81-90544-73-3

₹ - 100/-

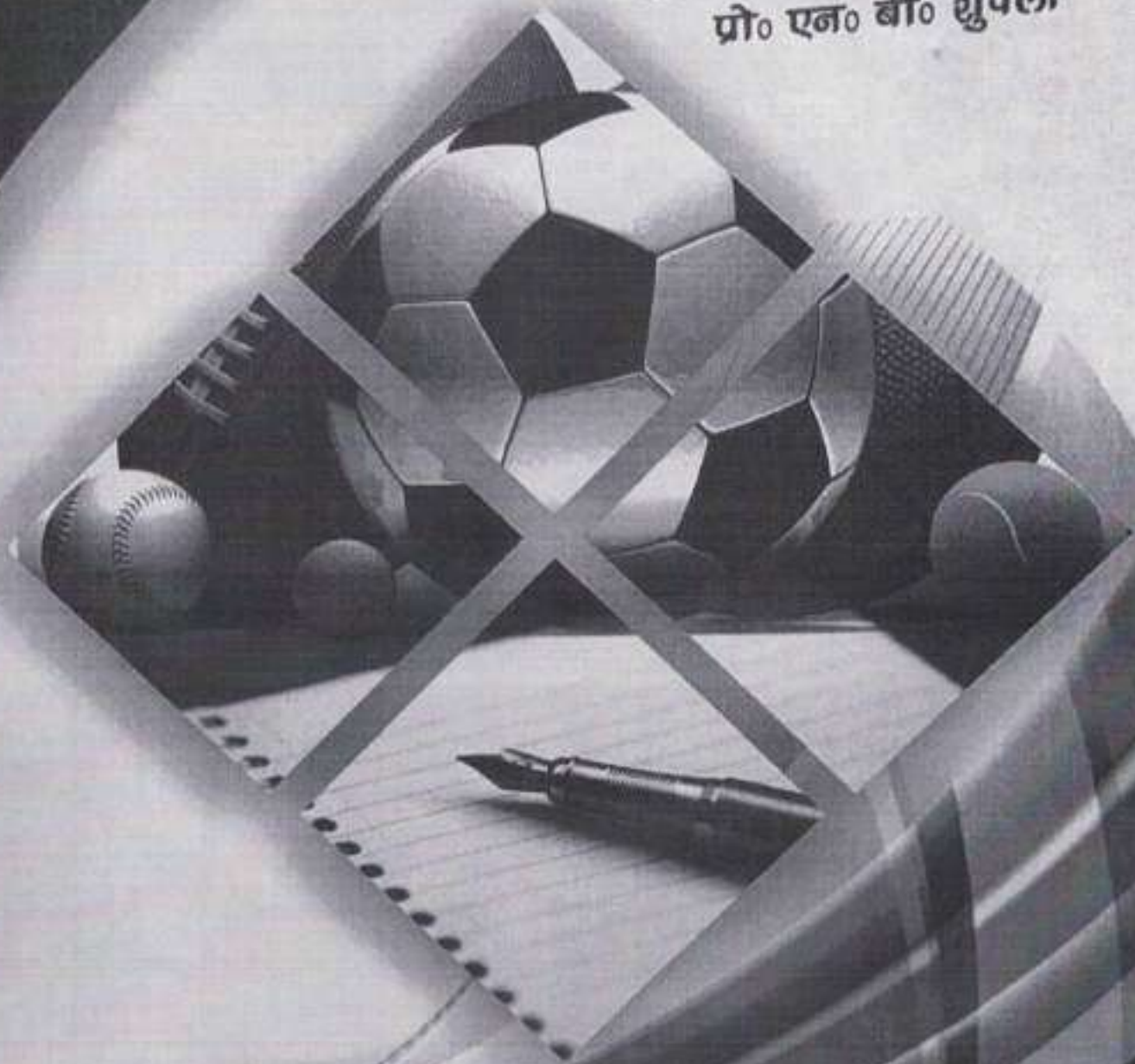

खेल पत्रकारिता

तथा

जलसंपर्क माध्यम

(डा०) तुषार घर शुक्ला
डा० मनोज कुमार प्रजापति
डा० जगदीश पोपट्टराव तोरवणे
प्रो० एन० बी० शुक्ला

खेल पत्रकारिता तथा जनसंपर्क माध्यम

(SPORTS JOURNALISM AND MASS
MEDIA)

(डा०) तुषार धर शुक्ला
शोध छात्र

वनस्थली विद्यापीठ

डा० जगदीश पोपटराव तोरवणे

निदेशक, स्व० अन्नासाहेब आर०डी० देवोरे आर्ट एण्ड साइंस कालेज

(धुले, महाराष्ट्र)

डा० मनोज कुमार प्रजापति

प्रधानाचार्य, प्रो० एच० एन० मिश्रा कॉलेज ऑफ एजुकेशन

(आर्यानगर कानपुर)

प्रो० एन० बी० शुक्ला

शारीरिक शिक्षा

बनारस हिन्दू विश्वविद्यालय, वाराणसी

Published By:

President

Indian Association of Sports

Anthropometry

Varanasi – India

॥ सा विद्या या विमुक्तये ॥

महाराष्ट्र शासन
मुद्रण संस्था 'डी' प्रेम
मुद्रण संस्था 'डी' प्रेम
मुद्रण संस्था 'डी' प्रेम

महाराष्ट्र शासन

सत्यमेव जयते

VTP

2017-18

ek-in-Book

दि बोदवड सार्व. को-ऑप. एज्यु. सोसायटी लि. बोदवड द्वारा संचालित
कला, वाणिज्य एवं विज्ञान महाविद्यालय बोदवड, जि.जलगाँव

हिंदी विभाग

एवं

महाराष्ट्र राज्य हिंदी साहित्य अकादमी, मुंबई

तथा

सांस्कृतिक कार्य निदेशालय के सहयोग से आयोजित

राष्ट्रीय हिंदी संगोष्ठी के अवसर पर प्रकाशित ग्रंथ

समकालीन हिंदी ग़ज़ल

Attested

Principal

A.D.M.S.P. (Principal)
Late Anantaram B. D. Dore
Arts & Commerce College,
Mharsoda, Tal. Solapur, Dist. Jalgaon

डॉ. कामिनी तिवारी

डॉ. मधुकर खराटे

- ग्रंथ : समकालीन हिंदी ग़ज़ल
- संपादक : डॉ. मधुकर खराटे
डॉ. कामिनी तिवारी
- प्रकाशक : रोली प्रकाशन
सी-449, गुजैनी, कानपुर, - 22
मो. नं. : 09415133173
- संस्करण : प्रथम, 20 अगस्त 2017
- मुद्रक : आविष्कार ग्राफिक्स, जलगाँव
- मूल्य : 500/-
ISBN : 978 - 93 - 84478 - 49 - 0

Samkalin Hindi Gazal

Edited by - Dr. Madhukar Kharate

Dr. Kamini Tiwari

Price : Five Hundred only

50. अठार कुराँची की राजनीति में राजनीतिक बोध

डॉ. श्रीमती वनिता प्रबंधक पवार (निकम)
हिंदी विभागाध्यक्ष, स्वर्गीय अण्णासाहेब आर. डी. देवरे
कला एवं विज्ञान महाविद्यालय, म्हसडी
तहसिल - सावरी, जिंला धुंलियाँ

धुर्गीन राजनीतिक परिवेश :-

आधुनिक युग में जीवन और समाज का प्रत्येक क्षेत्र राजनीति से प्रभावित है। राजनीति प्रगति का सबसे अहम् साधन है। राजनीतिक स्वस्थ पर ही प्रत्येक राष्ट्र को उन्नति निर्भर करती है। जहाँ, जिस राष्ट्र को राजनीति शिक्षा, अपाङ्गित और राष्ट्रहित के स्थानपर व्यक्तिगत स्वार्थ सिद्धि का साधन बन जाती है वही समाज को उन्नति के मार्ग अवरुद्ध हो जाता है। परिणाम स्वरूप राष्ट्र पतन को ओर बढ़ने लगता है। 15 अगस्त 1947 को अपना देश स्वतंत्र हुआ। किंतु यह स्वतंत्रता वरदान के साथ-साथ अभिशाप भी बनी। विभाजन के कारण देश हिंदुस्थान और पाकिस्तान के रूप में विभाजित हुआ। परिणामतः हिंदू और मुसलमानों में वैमनस्य को भावना तीव्र हुई, जो आज तक देश के विकास में बाधा बनी हुई है।

स्वतंत्रता प्राप्ति के पश्चात् देश की शासन व्यवस्था को सुचारु संचालन एवं देश को उन्नति और विकास को ध्यान में रखकर नये सिद्धांत को रचना की गयी, जिसे 26 जनवरी 1950 को लागू किया गया और भारत को समता और समानता पर आधारित पूर्ण प्रभुता-संपन्न धर्मनिरपेक्ष प्रजातंत्रिक गणराज्य घोषित किया गया। किंतु बाद में धर्मनिरपेक्षता का अर्थ राजनीतिक दलों ने अपने-अपने ढंग से लिया। जिसके कारण देश धर्म पर आधारित विकृत राजनीति ने जन्म लिया।

1960 के बाद देश में मोहभंग की स्थितियों निर्माण हुईं। आजादी से पूर्व जो स्वप्न देखे गए थे, वे साकार नहीं हो सके। परिणामतः हताशा और निराशा का वातावरण चारों ओर फैल गया। आदर्श और नैतिकता से कोई सम्बन्ध नहीं रहा। उत्तरीतर राजनीतिक वातावरण दूषित होता चला गया। वर्तमान में भ्रष्टाचार से अलग राजनीति का स्वरूप ही दिखायी नहीं देता। राजनीति और भ्रष्टाचार के लिए कई योजनाएँ बनायी गयीं जिनके अंमल के लिए कर्ज लिए गए, किंतु देश के भ्रष्ट राजनीतियों को स्वार्थी मनोवृत्ति के कारण वे आम आदमी तक पहुँच नहीं सकी। केवल कुछ लोगों ने ही उसका लाभ उठाया।

धुनायू जीवन के लिए कई हथकंडे अपनाये जाने लगे। जाति, भाषा, क्षेत्र, वर्ग आदि कई आधार पर देश बाँटा गया। साम्प्रदायिकता और आतंकवाद को बढ़ावा दिया गया। वर्तमान काल में अनैतिकता, अनाचार, भ्रष्टाचार, स्वार्थ आदि कई कृ-प्रवृत्तियों राजनीति का अंग बन गई हैं। राजनीति से भला आदमी दूर भागने लगा है। इन तमाम बातों को मद्दे नजर रखते हुए हम यह कह सकते हैं कि वर्तमान भारतीय राजनीति घुरी तरह बीमार है। राजनीति के समुच्च सिद्धांत, सारे दर्शन, सभी मान्यताएँ, नैतिकता आदर्श भारतीय राजनीति के लिए निरर्थक बकावास बन चुके हैं।

हिंदी साहित्यकारों ने भी वर्तमान राजनीति के भ्रष्ट चरित्र को विभिन्न साहित्यिक विधाओं में चित्रित किया है। हिंदी के गजलकार भी इस क्षेत्र में पीछे नहीं हैं। राजनीतिक नीचन के विद्वेषकों और नेताओं के चरित्र को हिंदी गजलकारों ने अपनी गजलों में मार्मिकता और व्यंग्यात्मकता के साथ उजागर किया है। "शासन और प्रशासन की नीतियों से लेकर राजनीतिक दलों के उद्देश्य, राजनेताओं की करगुजारियाँ, उनके चरित्र, कथनी और करनी के अंतरों, स्वाथंगल मनोवृत्तियाँ, रिश्वतखोरी, भ्रष्टाचार, नौकरशाही, अफसरशाही, नेताओं द्वारा किए गए झूठे वायदों, आधुनिक लोकतांत्रिक व्यवस्था, गरीब और निरीह जनता का शोषण आदि अनेकानेक स्थितियों और दुराचारों को अपनी गजलों में उलारा है।" साहित्यकार, राजनीतिज्ञ नहीं होता है और न ही वह राजनीति में सक्रिय भूमिका निभाता है, वह तो तटस्थ भाव से उसका संश्लेषण करता रहता है और वह राजनीतिक परिस्थितियों जाने-अनजाने उस पर निरंतर प्रभाव डालती रहती है। "यह प्रत्यक्ष अथवा परोक्ष रूप से पड़ने वाला प्रभाव ही विभिन्न काव्य-रूपों में मुखर हो उठता है।" हिंदी गजलों में भी यह प्रभाव स्पष्ट रूप से परिलक्षित होता है। हिंदी गजलों में इस राजनीतिक बोध को निर्माणात्मक रूप से रज्ज्विकृत किया जा सकता है।

1. भारतीय लोकतंत्र - 26 जनवरी 1950 का व्यनत भारत का संविधान का अमल आरम्भ हुआ। किंतु राजनीति का अर्थ राजनीतिज्ञों ने अनेकानेक की सारी संश्लेषणों को भी कर दिया। "वर्तमान राजनीतिक व्यवस्थागतनी, सभी इच्छा-सामर्थ्यों से युक्त और अष्ट-रूपों में, किंतु भारतीय तत्त्वों का बोध कुछ इस तरह से जागृत है कि उसमें आम आदमी को जान डूना हो

गया है। जनतांत्रिक प्रणाली के दो-तीन दशकों के भोगकर आज के कविने यह देख लिया है कि हमारा प्रजातांत्रिक शासन व्यवस्था ने सुझ-सुविधाओं के स्थान पर दूनख और अभाव ही दिये हैं। आज हमारे देश में प्रजातंत्र महत एक भजाक बनकर रह गए है। इसलिए आज का हिंदी गजलकार प्रजातंत्र की उपलब्धियों का मूल्यांकन करने के बजाय उसके साबधता पर ही प्रश्न प्रिहन लगा देता है।²

भारतीय लोकतंत्र के इस कार्यकाल में क्या उपलब्धि हुई इसका अंदाजा लगाना अत्यंत मुश्किल है। पाने की अपेक्षा खाने की मात्रा अधिक रही है। इस प्रजातंत्र पर व्यंग्य करते हुए जहीर कुरेशी लिखते हैं,

"इस प्रजातंत्र की व्यवस्था में, तंत्र की ढील-ढाल मत पूछो।

मूल्य इतने गिरे मनुजता के, हैस रहा था दलाल, मत पूछो।"³

2. संसद :- लोकतांत्रिक शासन व्यवस्था में संसद का महत्वपूर्ण स्थान होता है। संसद लोकतांत्रिक शासन व्यवस्था में शासन संचालन के लिए उत्तरदायी हुआ करती है। आज वही संसद पक्ष और विपक्ष के जनप्रतिनिधियों का आखाडा बनकर रह गई है। उसकी सारी गरिमा नष्ट हो चुकी है। संसद गाली-गलौज, मार-पीट, उठा-पटक, शोरगुल और चप्पल तथा जूती के आदान-प्रदान का प्रधान केंद्र बन चुकी है।

राजनीतिज्ञ जनसामान्य की समस्याओं की उपेक्षा करते हुए अपनी स्वाधंपरक राजनीति में व्यस्त रहते हैं। वे 'गरोबी हटाओ' के नारे देते हैं, रोटी की समस्या को दूर करने की बातें करते हैं, संसद में बहस करते रहते हैं, किंतु उस मसले को हल नहीं करते,

"लोग संसद में विगत सैंतिस वर्षों से
कर रहे हैं झुझमरी को हल विवादों में।"⁴

इस तरह हिंदी गजलों में संसद का चित्रण मार्मिकता से किया है।

3. राजनीतिक विद्रुपताएँ :- वर्तमान युग में राजनीति का नीति से सम्बन्ध टूट गया है। यह देश कृषि-प्रधान देश कहलाता था अब कुर्सी प्रधान देश हो गया है। कुर्सी प्राप्त करने के लिए अनीति का आश्रय लिया जाता है। दल-बदल की स्वार्थी प्रवृत्ति ने पक्षनिष्ठा को खत्म कर दिया है। आज की राजनीतिक विद्रुपताओं एवं चिडम्बनाओं का सही-सही चित्रण करते हुए डॉ. प्रतिमा सक्सेना लिखती हैं, "आज की राजनीति खास्त्य में एक वेश्या है, जिसका न कोई इमान है, न धर्म। स्वार्थ और पैसा ही उसका सब कुछ है। कुर्सी ही उसकी इमान और कुर्सी ही उसका धर्म है; कुर्सी को पाने के लिए कुछ भी किया जा सकता है। अपने धर्म, अपनी संस्कृति, अपने देश, अपने राष्ट्र किसी को भी दौध पर लगाया जा सकता है। दल-बदल की राजनीति ने तो वेश्याओं के चरित्र को भी मात दे दी। आज कोई नेता जिस दल में है, करल अपने स्वाधंप के लिए वह उसे छोड़कर किस दल में शामिल हो जायेगा, कुछ कहा नहीं जा सकता। दल-बदल पर रोक लगाने के लिए विधेयक भी पास किया गया, परंतु क्या उससे भी वह स्थिर रहकरे है। सत्तापक्ष और विपक्ष दोनों ही उसके शिकार हैं। इन तरीकों से राजनीतिक मूल्यों का और भी न्हास हुआ है।"⁵

राजनीति के इस कट्ट सत्य को जहीर कुरेशी ने अपनी एक गजल में इस प्रकार अभिव्यक्त किया है,

"आज की राजनीति को 'रम्पा'।

दिल कहीं दल बदल रही है कहीं।"⁶

खास्त्य में सियासत के कारनामों इतने भयंकर होते हैं कि जनसामान्य उन्हें समज नहीं पाता है।

4. चुनाव :- चुनाव प्रणाली लोकतंत्र की बुनियाद है। स्वस्थ चुनाव पर ही राजनीतिक आदर्श स्थिर रह सकते हैं। भारत विश्व का सबसे बड़ा लोकतांत्रिक देश है। अतः यहाँ चुनाव प्रणाली का विशेष महत्त्व है। गत 45 वर्षों से भारतीय जनता चुनावों के माध्यम से अपने प्रतिनिधियों को चुनती है। सन 1960 के बाद घोर-धीरे चुनाव के प्रति तटस्थ भाव आता चला गया। कतिपय लोगों को छोड़कर अधिकांश जनता इस श्रेष्ठ प्रणाली के प्रति उदासीन होती चली गयी, क्योंकि लोकतंत्र 'राजपथ' पर अटक कर रह गया, वह 'जनपथ' पर पहुँच नहीं पाया।

धरमेध जलता का यह आधिकार प्राप्त है कि यह चुनाव में प्रत्याशा बनकर चुनाव में सहभागिता कर सके। परंतु बदलत परिस्थ में चुनाव की लीमा नष्ट हो गयी है। वर्तमान युग में चुनाव जलन का जलक संधारणचक्रण, जलपानी, पृष्ठजली इत्यादि है। इन का मूल्यांकन करनी का क्या करे। योगात्मक बुद्धिनीति को चुनाव के प्रति उदासीन बनाने।

मैंने जी का जो बेटा महलवाक है, उसीको उसका महल देखो दिल्ली में।
 मंत्रालय की कुलों की भी धदी में, तथा सुनहरी महल देखो दिल्ली में।
 चहरों पर किस कदर मूखोंटे हावी है, यहाँ एक मूखोंटे देखो दिल्ली में।
 देश भक्त बन गये जेब में दैस रखा, ऐसे आप चिरोट देखो दिल्ली में।"¹⁴

राजकुमार कुम्हक ने भी अपनी गजलों में दिल्ली शहर का प्रयोग कर देश की राजनीति का पर्दाफाश किया है। देश की गरीबी, अनौति, भ्रष्टाचार, अव्यवस्था आदि के लिए ये दिल्ली की राजनीति का ही दोषी मानते हैं। दिल्ली की राजनीति पर खंगल करते हुए अपनी एक गजल में ये लिखते हैं,

"रोटियों का मुदा दिल्ली में सुलझेगा नहीं
 और भुखा इस बहस में और कुलझेगा नहीं।
 भुख दिल्ली ने बढ़ाये और दिल्ली भुख ने
 इस सच्चाई को मगर शोहदास उगलेगा नहीं।"¹⁵

7. स्वार्थी एवं भ्रष्ट राजनीतिज्ञ :- राजनीति में नेता को महत्वपूर्ण भूमिका होती है। ये ही राजनीति को गतिशील एवं सक्रिय बनाते हैं। देश की राजनीति को सुचारू रूप से संचालित करने का दायित्व नेता का होता है। किसी भी देश की उन्नति एवं विकास उस देश के नेताओं के चरित्रिक गुणों और आदर्शों पर ही निर्भर करता है।

स्वतंत्रता से पूर्व हमारे देश में कई महान नेता हुए जिन्होंने देश के लिए अपना सब कुछ न्योछावर कर दिया। यह उन्हीं की कृपांनी का नतीजा है कि हम आजकल भारत में सौम ले रहे हैं। देश स्वतंत्र हो जाने के उपरान्त कुछ ऐसे नेता अग्रस्थ थे जिन्होंने देश के लिए त्याग और बलिदान की भावना का परिचय दिया। किन्तु ज्यादातर ऐसे राजनेता उभरकर सामने आए जिन्होंने केवल अपने वैयक्तिक हितों की रक्षा की। नैतिकता और सदाचार से उनका कोई सरोकार नहीं रहा। यदि ऐसा कहा जाए कि आजादी के बाद देश में नेताओं का जितना नैतिक पतन हुआ उतना सामाजिक तथा किसी वर्ग के किसी व्यक्ति का नहीं हुआ तो कोई अनुचित न होगा।

वर्तमान नेता स्वार्थ के दलदल में नख-शिशु डूबे हुए हैं। कुर्सी प्राप्त करना उसका एकमात्र उद्देश्य रह गया है। जनसेवा, जनकल्याण आदि बातों से उन्हें कोई लेना-देना नहीं। नेताओं के काल कारनामों को हिंदी गजलकारों ने अपने गजलों में श्वेद्यात्मक रूप से चित्रित किया है।

नेताओं को देश से कुर्सी की चिंता ज्यादा सताती है। यह कुर्सी बचाने में लगा रहता है। कुर्सी से अलग रहना उसके लिए क्रष्टप्रद है। कुर्सी पाने के लिए वह कुछ भी करने को तैयार है। कुर्सी की छीना-झपटी उसका प्रमुख कार्य है,

"इस सियासत ने कर दिया उनको,
 कुर्सीयों के बुखार में शामिल।"¹⁶

जहाँ कुर्सी ने वर्तमान राजनेताओं का बहिरूपिया कहा है। जो हजार मूखोंटे धारण करता रहता है। एक चहरों पर कई चहरें लगाया करते हैं। उसके सही रूप को समझने के लिए ये आम आदमी को आगाह करते हैं,

"जो रहनुमा नहीं, बहुरूपिया लगता है मुझे,
 है उसके पास मूखोंटे हजार, पढ़ लेना।"¹⁷

ऐसे घोटिया और स्वार्थी राजनीतिज्ञों को बदलना चाहिए। ऐसे स्वार्थी राजनीतिज्ञों को सबक सिखाना अत्यंत आवश्यक है। इसे जनमत ही दंडित कर सकता है। प्रजातंत्र में जनमत की भूमिका अहम होती है। इसलिए जहाँ कुर्सी लिखते हैं,

"दंड दे सकता है उनको सिर्फ जनमत ही,
 देश को पहने रहे जो 'शेरखानी' में।"¹⁸

और निश्चित ही हिंदी गजलकार इस संख्यक में चुप नहीं है। वह अपनी गजलों के माध्यम से आम आदमी के दुःख-दर्द, पीड़ा, समस्याएँ आदि की समय-समय पर प्रखरता के साथ प्रस्तुत करता रहा है।

निष्कर्ष :-

जहाँ हिंदी गजलकारों ने वर्तमान राजनीति का मुख्य विरोध कर उनको चुर्सीयों की समझ और वर्तमान राजनीति के निरर्थकता का उद्घाटन कर दिया है। देश की राजनीति और गजलकारों के अन्तर्गत वर्णन हमें दिल्ली राजनीति का ऐतिहासिक दृष्टिकोण है। वर्तमान राजनीति में गणतंत्रात्मक राजनीति का प्रकृत स्वरूप को अपना गजलों में उद्घाटन किया है। जहाँ ही गरीबी का उद्घाटन

आंदोलों को भी इस स्थिति से अलग कर दिया है और जागरूक बनाने का कार्य किया है। राजनीतिज्ञों को इनकी सही तरफ़ों दिखाने का कार्य भी हिंदी गजलकारों ने किया है और उन पर अंकुश लगाने की कोशिश की है। हिंदी गजलकारों का दृष्टिकोण प्रत्याभवावादी नहीं है, चरित्र उनके स्वर आशावादी रहे हैं।

हिंदी गजलकारों ने अपनी गजलों में राजनीति के विविध आयामों को चित्रण कर सरकार एवं जनता के सम्मुख राजनीतिक वास्तविकता को पेश किया है। अतः हम कह सकते हैं कि हिंदी गजलकारों ने अपनी गजलों के माध्यम से भारतीय लोकतंत्र, संसद, राजनीतिक विद्रुपताएँ, चुनाव, लाल-फाँताशहरी, राजनीतिक केंद्र दिल्ली एवं स्वायत्त एवं भ्रष्ट राजनीतिज्ञों का पर्दाफाश कर परिस्थितियों में परिवर्तन की कोशिश की है।

*****

संदर्भ :-

1. आधुनिक हिंदी गजल और अधुनिकता बंध, प्रीतिमा सक्सेना, पृ. 189-190
2. हिंदी कविता में गजल : संवेदना और शिल्प, डॉ. जे. पी. गंगधर, पृ. 98
3. वही पृ. 98
4. चोदनी का दुःख, जहीर कुरेशी, पृ. 62
5. वही पृ. 53
6. आधुनिक हिंदी गजल और आधुनिकता बंध, प्रीतिमा सक्सेना, पृ. 196
7. चोदनी का दुःख, जहीर कुरेशी, पृ. 41
8. साठोत्तरी हिंदी काव्य में राजनीतिक चेतना, डॉ. एस. रंभौर, पृ. 66
9. हिंदी गजल : उद्भव और विकास, डॉ. रविनाथ अग्रवाल, पृ. 153
10. चोदनी का दुःख, जहीर कुरेशी, पृ. 16
11. वही पृ. 25
12. आधुनिक हिंदी गजल और आधुनिकता बंध, प्रीतिमा सक्सेना, पृ. 206
13. आधुनिक हिंदी गजल और आधुनिकता बंध, प्रीतिमा सक्सेना, पृ. 206
14. पर तलाश कर, पुरुषोत्तम प्रतीक, पृ. 30-31
15. नैम को पसिंदी, रामकुमार कृष्ण, पृ. 12
16. चोदनी का दुःख, जहीर कुरेशी, पृ. 31
17. चोदनी का दुःख, जहीर कुरेशी, पृ. 61
18. चोदनी का दुःख, जहीर कुरेशी, पृ. 50

VBJ

**REVAMPING OF
ACADEMIC LIBRARIES
FOR NEW GENERATION
VOL - II**

-
- (III) Library Automation, Institutional
Repository & Collection Development**
- (IV) Bibliometries, Information Literacy
and Intellectual Property Rights**
-

EDITORS

Dr. Vinay B. Patil
Librarian,
A.D.P. Mandal's, Women's College of
Art, Com. & Home Science, Jalgaon.

Dr. Chandrashekhar D. Wani
Librarian,
KCES's Institute of
Management & Research, Tal. Dist. Jalgaon.

Mr. Shirish A. Zope
Librarian,
Dr. Annasaheb G.D. Bendale Mahila
Mahavidyalaya, Jalgaon.

Mr. Sunil P. Patil
Librarian,
DNCVP's Shirish Madhukarrao Chaudhari
College, Jalgaon, Dist. Jalgaon (MS)

Attested

[Signature]

Principal

A.D.P. Mandal's

Late Anantshah P.D. Desai

Arts & Commerce College,

Jalgaon, Tal. Dist. Jalgaon

Atharva Publications Principal

A.D.P. Mandal's

Late Anantshah P.D. Desai

Arts & Commerce College

20

Atharva Publications

Revamping of Academic Libraries for New Generation (VOL-II)

**National Conference Papers
RALNG 2018**

Copyright © All rights reserved.

ISBN : 978-93-88544-06-1

Publisher & Printer

Mr. Yuvraj Mali

Atharva Publications

Dhule : 17, Devidas Colony,
Varkhedi Road, Dhule - 424001.

Contact : 9405206230

Jalgaon : Easement, Om Hospital,
Near Anglo Urdu Highschool,
Dhake Colony, Jalgaon - 425001.

Contact : 0257-2253666, 9764694797

Email : atharvapublications@gmail.com

Web : www.atharvapublications.com

In Association with

Maharashtra University and College Librarians Association

First Edition

30th November 2018

Type Setting

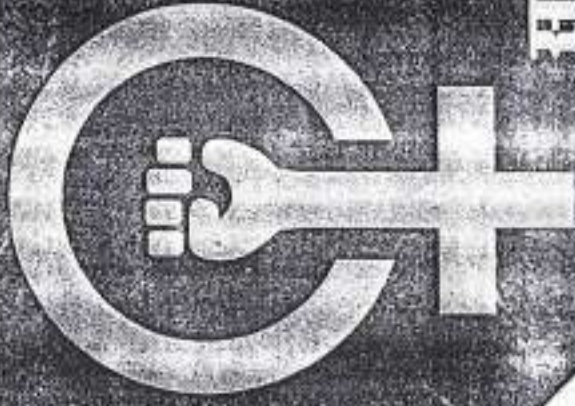
Atharva Publications

Price

Rs. 500/-

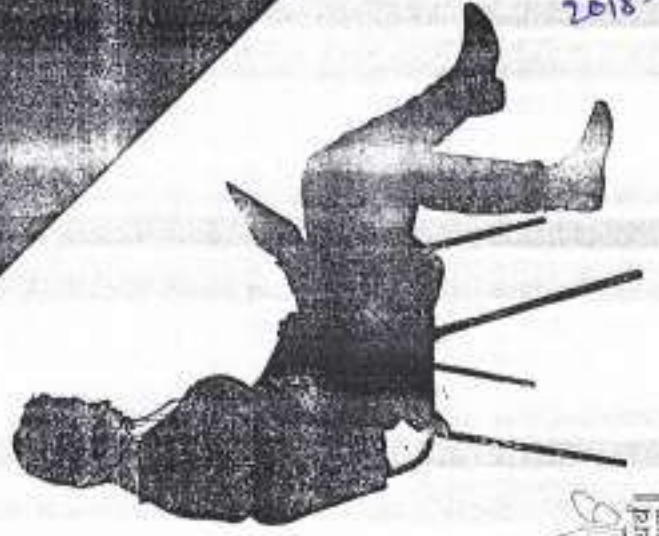
Disclaimer: *The authors are solely responsible for the contents of the papers compiled in the volume / book. The publishers or editors / Maharashtra University and College Librarians Association do not take responsibility for the same in any manner. Errors if any purely unintentional and readers are requested to communicate such error to the publishers or editors to avoid discrepancies in future.*

लिंग समभाव आणि महिला सक्षमीकरण

मुख्य संपादक
प्राचार्य डॉ. अशोक खैलार

संपादक
प्रा. कांतीलाल सोनवणे
प्रा. अलिष मेथ्राम
डॉ. प्रियंका सुलाखे

VTP
Chap 17
Book
2017-18
2018-19

लिंग समभाव आणि महिला सक्षमीकरण

Affested

[Signature]

Principal

A.D.M.S.P. Sonwale's
Late Anandchab R.D. Dore
Arts & Science College,
Mhadodi, Tal. Sawai Dis...

अथर्व पब्लिकेशन्स
अथर्व प्रकाशन अथर्व प्रकाशन
www.aardhpublications.com

Impact Factor – 6.261 | Special Issue - 148 | Feb. 2019 | ISSN – 2348-7143

(26)
MBD
2018-19
①

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-research Journal

CREATIVE WRITING IN
**ENGLISH, MARATHI, HINDI
LITERATURE AND
TRANSLATION STUDIES**

- GUEST EDITOR -

Prin. (Dr.) S. R. Patil

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITORS -

Mr. Hemantkumar D. Patil

Dr. V.S. Adhave | Dr. Vanita T. Pawar

Printed By : **PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON**

४९.	साहित्य अनुवाद : प्रक्रिया आणि स्वरूप	११५
	डॉ. प्रदीप औजेकर	
५०.	अनुवादित साहित्य संकल्पना व स्वरूप	११८
	प्रा. डॉ. रामलीला सुदामास पवार	
५१.	'गाव कुठे आहे वा कथासंग्रहातील अभिव्यक्त होणारी सृजनशीलता'	११९
	प्रा. गीतम बाबुलल योगत	
५२.	सर्जनशील लेखन आणि अनुवादीत साहित्य	१२४
	प्रा. बी. बी. गारकवाड	
५३.	अनुवाद साहित्याचे स्वरूप आणि सांस्कृतिक महत्त्व	१२७
	प्रा. डॉ. शिवालय सोमा पाटील	
५४.	अनुवाद प्रक्रिया आणि सांस्कृतिक परिप्रेक्ष्य	१२९
	डॉ. जितेंद्र शामसिंग गिरासे	
५५.	साहित्यिक दादासाहेब मोरे यांच्या कादंबरीतील सृजनशीलता - एक दृष्टिक्षेप	१३१
	प्रा. रवींद्र पी. नाराळे	
५६.	माऊली चिंतमपल्लीच्या साहित्यातील सर्जनशील निसर्गाविष्कार	१३४
	प्रा. सविन अशोक पाटील	
५७.	अनुवाद प्रक्रिया आणि मराठी साहित्य	१३५
	प्रा. डॉ. नाथम कदन	
५८.	अनुवाद प्रक्रिया आणि सृजनशीलता	१३७
	प्रा. डॉ. सतीश मयके	
५९.	अनुवादित मराठी साहित्याची परंपरा	१४०
	प्रा. शमद तुकाराम आंबेकर	
६०.	परजा (अनुवादित कादंबरी)	१४२
	प्रा. सुलतान पवार	
६१.	सृजनशील लेखन आणि अनुवाद	१४५
	प्रा. डॉ. चसुमती पी. पाटील	
६२.	प्राचार्य अण्णासाहेब सदाशिव शंकरराव माळी यांच्या साहित्यातून दिसणारी सर्जनशीलता	१४७
	प्रा. मंगेश पाटील	
६३.	मराठीतून हिंदी भाषेमध्ये अनुवादित भटक्या समाजातील आत्मकथा : आकलन आणि आस्वाद	१५२
	प्रा. डॉ. प्रज्ञांत लगडे	
६४.	ह. मो. मराठे यांच्या कादंबरीतील सर्जनशीलता	१५५
	डॉ. वाल्मिकि शं. आढावे	
६५.	अनुवादप्रक्रिया आणि मराठी साहित्य	१५८
	डॉ. मिलिंदकुमार भिकाजी देवरे	
६६.	पु. ल. देशपांडे यांच्या व्यक्ती आणि वल्लीतील चितळे मास्तरांचा मानसशास्त्रीय दृष्टीकोनातून चिकित्सक अभ्यास	१६१
	श्री. ज्ञानसागर संतोष सुर्ववंशी	

हिंदी

६९.	हिंदी महिला कथा साहित्य में कृष्णासोबती की सर्जनात्मकता	१६५
	प्रा. डॉ. वनिता त्रिंबक पवार-निकम	
७०.	रूपसिंह चंदेल का 'गलियारे' उपन्यास का मराठी में अनुवाद : एक विवेचन	१६८
	प्रा. डॉ. अनिता नेरे, प्रा. अनिता रोहिदास राजवंशी	
७१.	अन्य भाषाओं में से हिंदी में अनुवादित साहित्यिक रचनाएं	१७१
	डॉ. करुणा दत्तात्रय अहिरे	

Impact Factor – 6.261 | Special Issue - 148 | Feb. 2019 | ISSN – 2348-7143

VSA
2018-19
01

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-research Journal

CREATIVE WRITING IN
ENGLISH, MARATHI, HINDI
LITERATURE AND
TRANSLATION STUDIES

- GUEST EDITOR -

Prin. (Dr.) S. R. Patil

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITORS -

Mr. Hemantkumar D. Patil
Dr. V.S. Adhave | Dr. Vanita T. Pawar

Printed By : **PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON**

ह. मो. मराठे यांच्या कादंबरीतील सर्जनशीलता

डॉ. वाल्मिकि शं. आहावे

मराठी विभाग प्रमुख

स्व. अण्णासो. आर. डॉ. देवरे कला व विज्ञान महाविद्यालय,
म्हमदी, ता. साक्री, जि. पुणे.

प्रस्तावना :

हनुमंत मोरेधर मराठे हे एक सर्जनशील, संवेदनशील साहित्यिक म्हणून ओळखले जातात. नवचैतन्याने सळसळणारे बहुंगी अतिबहुङगी असे त्यांचे व्यक्तिमत्व सर्वदूर परिचित आहे. पत्रकार आणि वेगवेगळ्या मासिकांचे, साप्ताहिकांचे, दिवाळी अंकांचे सर्जनशील लेखक म्हणून मराठी वाचकांना परिचित आहेत. आपल्या कथा कादंबऱ्यांमधून ते नवा आशय शब्दांकित करतात. वेगवेगळ्या घटना-प्रसंगांकडे अधिक डोळसपणे पाहणारे नवनिर्मितीकार म्हणून ह.मो. मराठे यांचे साहित्यप्रांतात अगळेवेगळे स्थान आहे. १९६० नंतर मराठी साहित्यसृष्टीत वाङ्मयाचे विविध प्रवाह उदयास आले. कथा कादंबरी वाङ्मय प्रकारात महानगरीय जीवन संवेदना आणि मध्यमवर्गीय जीवन जाणिवा व्यक्त करणारा एक प्रवाह पुढे चालू झाला. या प्रवाहाला गतिमान करण्याचे व कथा, कादंबऱ्यांची सृजनशील अभिव्यक्त करण्याचे महत्वपूर्ण कार्य ह.मो. मराठे यांनी केले. सुरुवातीला कोकणच्या पार्श्वभूमीला कथा-कादंबऱ्यांमधून कोकणी माणसांच्या गरिबीचे दारिद्र्याचे कष्टमय जीवनाचे भयचकित करणाऱ्या भूक, यासनांचे चित्रण केले. त्यानंतर महानगरीय जीवनातील ताणतणावांचा औद्योगिक क्षेत्रातील असंतोषाचा औद्योगिकरणाच्या सामाजिक परिणामांचा त्यांनी अनुभव घेतला. या अनुभवांची सर्जनशील मांडणी त्यांनी कथा-कादंबऱ्यात शब्दबद्ध केली. मानवी मूल्यांची होणारी पडझड, मालवणचा परिसर, तेथील दारिद्र्य, जीवनातील भंकसपणा, नैराश्य, शिक्षणातील बाजारीकरण, रक्ताच्या नात्याचे व्यापारीकरण, बुद्धीजीवी वर्गाच्या जीवनप्रेरणेतील अंतर्विरोध, राजकीय डावपेच, भ्रष्टाचार, औद्योगिक कलह यांचे यमभेदक चित्र ह.मो. मराठे यांनी आपल्या साहित्यकृतीतून समर्थपणे रेखाटले आहे. सतत नाविन्यपूर्ण लेखन पद्धती त्यांनी अंगीकारली. उदा. - 'एक माणूस - एक दिवस' भाग एक व दोन ही व्यक्तिदर्शनात्मक लेखमाला नाविन्यपूर्ण आहे. 'निष्पन्न वृक्षावर भर दुपारी' या कादंबरीतील टायपोग्राफीचा प्रयोग सृजनशील आहे. मराठी साहित्यातील कादंबरीच्या आकृतीबंधाला त्यांनी एक नवे परिमाण दिले. हे त्यांच्या साहित्याचे वेगळेपण आहे. महानगरातील बकाल झोपडपट्टीपासून ते निम्न व मध्यमवर्गीय लोकांच्या व्यथा, वेदना आपल्या साहित्यातून ते अचूकपणे मांडतात. समाजातील विदारक वास्तव भेदकपणे आपल्या साहित्यकृतीतून चित्रित करणारे ह.मो. मराठे एक सर्जनशील लेखक म्हणून आपला ठसा मराठी साहित्यात उमटविला आहे.

कादंबरी वाङ्मयातील सर्जनशीलता :

'निष्पन्न वृक्षावर भर दुपारी' ही ह. मो. मराठे यांची लघुकादंबरी असून त्यातील जीवनदर्शन भेदक आहे. आपल्याला जाणवणारे बेकारीचे स्त्री-पुरुष नात्यांचे व शिक्षण क्षेत्रातल्या भयावह बाजारीपणाचे दर्शन ह. मो. मराठे यांनी या कादंबरीत घडविले आहे. एका बेकार तरुणाची नोकरी मिळवण्यासाठी चाललेली धडपड आणि त्यातच पत्नीला दिवस गेल्याचे कळल्यावर त्याची झालेली तगमग असे या कादंबरीचे आशयसूत्र आहे. या संपूर्ण कादंबरीचा आशय भ्रमनिरास, विवचना, अनिश्चितता, चीड, अस्वस्थता, नैराश्य, प्रसोभ आणि दैन्य, आत्मदैन्य यांनी व्याप्त झालेला आहे. नेमाडेंच्या मते "ही कादंबरी समर्थपणे सामाजिक जाणिवा व्यक्त करणारी आहे."

या कादंबरीतील कथानकाची सुरुवात नोकरी सुटल्यामुळे बेकार झालेला नायक हताश मनस्थितीत हॉटेलच्या पायऱ्या चढतोय अशी केली आहे. यातूनच लेखकाची औचित्यपूर्ण निवड, मूल्यविवेक व सौंदर्यसृष्टी जाणवते. विद्यार्थीदशेत काकूच्या खोलीत राहत असताना काकूनी नायकाला खोली सोड म्हणून सांगणे, नायक व नायिका वसू यांचे प्रेम, लग्न, सिंगल रुममध्ये नव्या अस्तित्वाची सुरुवात, नायिका गर्भवती होणे, नायकाची नोकरी जाणे, त्याने बायकोपासून लपविणे, नायकाने नोकरीसाठी प्रयत्न करणे, ती न मिळणे, काकुंकडे,

मुखाप्यापिका देसाई बाईंकडे बायकोच्या नोकरीसाठी याचना करणे, बायकोला तिचा गर्भपात होण्यासाठी पपया दे, असे डोणकरचे सांगणे, बसूचा निरागसपणा सहन न होणे, बसूला पपया खायला दिल्यावर तिचा गर्भपात होणे, माणूसपण मेल्यावर भान येणे, सहस्रबुद्धे भेटणे, लताच्या सुरांना आवाहन करणे इ. प्रमुख घटनांतून हे कथानक साकार होते. या कादंबरीची मांडणी आणि टायपोग्राफीचा प्रयोग नवतेची प्रचिती देणारा आहे.

ह. मो. मराठे यांच्या नाविन्यपूर्ण लेखनामुळे तत्कालीन कथाकादंबऱ्यांची ठरीव चौकट 'काळेसार पाणी' या कादंबरीने मोडली. समाजजीवनाचे भेदक वास्तव मांडणारी ही कलाकृती आहे. ही कादंबरी लैंगिक विषयाला वाहिलेली नसून दारिद्र्यामुळे मानवी जीवनाच्या होणाऱ्या वाताहतीची आहे. भूक आणि वासना यांचा भयचकित करणारा पण पीळदार खेळ यात वेतो. या कादंबरीमध्ये अकरा-बारा वर्षांच्या निरागस व भोळ्या भावड्या कमळीची कर्मकहाणी लेखकाने चित्रित केली आहे. फुलराणी व्हायची स्वप्ने बघणाऱ्या, स्वप्नातला राजकुमार भेटण्यासाठी आसुसणाऱ्या कमळीचे ते स्वप्न अवेळी भंग पावते. कारण कमळी ही एका गरीब रखेलीची मुलगी असते. कमळी शाळेत जाते. तिला सामंतसारखा वर्गमित्र भेटतो. वाचन आणि अभ्यासाने तिचा मनोपिंड तयार होतो. परंतु कमळीने सामंतला धगड

Impact Factor – 6.261 • Special Issue - 148 • Feb, 2019 • ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal

Multidisciplinary International E-research Journal

CREATIVE WRITING IN ENGLISH, MARATHI, HINDI LITERATURE AND TRANSLATION STUDIES

... Organized by ...

Aadishakti Dhandai Mata Shikshan Prasarak Sanstha's

LATE ANNASAHEB R. D. DEORE ARTS AND SCIENCE COLLEGE

Mhasadi, Tal. Sakri, Dist. Dhule - 424304 (M.S.) India

... Guest Editor ...

Prin. (Dr.) S. R. Patil

... Chief Editor ...

Dr. Dhanraj T. Dhangar

... Executive Editors ...

Mr. Hemantkumar D. Patil

Dr. V.S. Adhave | Dr. Vanita T. Pawar

Attested

Principal

A.D.M.S.'s Sanstha's
Late Annasaheb R.D. Deore
Arts & Science College,
Mhasadi, Tal. Sakri, Dist. Dhule.

Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON

: CONTENTS :

English

1.	Predicament of Female Protagonists in Kiran Nagarkar's 'Seven Sixes Are Forty Three'	09
	Dr. U. G. Patil, Prof. Umesh Y. Gangurde	
2.	Glimpses of Parental relationship in Anita Desai's Fiction	12
	Pro. Jitendra Bhimrao Bagul	
3.	Importance of Creative Writing	16
	Ms. Deepanjali Karbhari Borse	
4.	Dr. Deepak Chaudhari : An Emerging Creative Writer	18
	Dr. Sunil Ganpat Baviskar	
5.	Toni Morrison's Beloved : Creative Fictionalizing Facts And Pluralizing Turbulence	20
	Prof. Dr. Manisha Y. Suryavanshi	
6.	Nadine Gordimer's My Son's Story - Dreaming ethical change for the Human Rights through Creative Writing	24
	Bharat Sonar	
7.	The Creativity of Art in Ayn Rand's Philosophy	27
	Dr. Pradip G. Sonawane	
8.	Innovative Stage Techniques in Mahesh Dattani's Plays	29
	Hemantkumar Patil	
9.	Franz Kafka : A Story Teller	34
	Dr. Pravin S. Borse	
10.	Meena Kandasamy : The Rising Angry Young Voice	37
	Anna Abarao Maley	
11.	Vijay Tendulkar : A Creative Writer	40
	Vaishali S. Chintamani	
12.	Literary Translation : A Creative Journey	43
	Ashwini K. Joshi	
13.	The Crave For the Need of Humanism Reflected in Dr. A. T. Gavale's 'Contemplation'	46
	Dr. Deepak Shantaram Chaudhari	
14.	Dr. Vaibhav Sabnis : An Emerging Creative Writer of Khandesh in English with Special Reference to O Love! O Life!!	48
	Deepak D. Deore	
15.	Depiction of contemporary India and the challenges before the Idea of India in Arundhati Roy's The Ministry of Utmost Happiness	50
	Mr. Pankaj Subhash Patil	
16.	Raag Darbari: A Case of Double Translation	52
	Dr. Jagdish S. Patil	
17.	Borrowed Things: Constructing / Constituting the Future in William Gibson's Idoru	55
	Nitin Patil	
18.	Creative Writing: Narrating Local Experiences to Global Readers	57
	Prof. Dr. Ashok P. Khairnar, Dinesh B. Deore	
19.	The Role of Imagination in Creative Writing with Reference to Khalid Hosseini's A Thousand Splendid Suns	59
	Dr. Panchshila Mahale	

Impact Factor – 6.261 | Special Issue - 148 | Feb. 2019 | ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-research Journal

CREATIVE WRITING IN
ENGLISH, MARATHI, HINDI
LITERATURE AND
TRANSLATION STUDIES

- GUEST EDITOR -

Prin. (Dr.) S. R. Patil

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITORS -

Mr. Hemantkumar D. Patil
Dr. V.S. Adhave | Dr. Vanita T. Pawar

Printed By : **PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON**

F.Y.B.Sc., S.Y.B.Sc., T.Y.B.Sc.
Text Books

- Mathematics
- Physics
- Electronics
- Chemistry
- Botany
- Zoology
- Geography
- Geology
- Computer
- Microbiology
- Biotechnology
- Biochemistry
- Environmental Science
- General Knowledge

S. Y. B. Sc.
Semester : IV
Paper : II

NMB
Books

Attested

Principal

Dr. Mohan R. Vaishampayan
Dr. S. P. Patil

Prof. Sandip S. Bhavsar

Dr. Uttam V. Nile
Dr. Shivaji B. Patil

North Message Publication Pvt. Ltd.

NMB
Books

₹ 40

प्रादेशिक नियोजन आणि विकास

डॉ. सुरेश अहिरे । प्रा. एन. एस. कोल्हे
डॉ. शिवाजी पाटील । प्रा. मुकेश पाटील

प्रादेशिक विकासाच्या संदर्भात परिणामकारक नियोजनाबाबतच टाविषयात आलेली नियोजनाची उद्दिष्टे व ती साध्य करण्यासाठी झालेला प्रयत्न याला देखील महत्त्व असते. वेगवेगळ्या देशांचे विकास आराखडे मुद्दतः नियोजनावर आधारलेले असतात. त्या विकास आराखड्यातील प्रत्येक घटकचा सर्व स्तरावकन संतुलित विकास घडवून आणण्यासाठी व्यूहचरणा केलेली असते. नियोजन या पृढतीचा अवलंब अनेक काळापासून वेगवेगळ्या विषयाचा संदर्भात केलेला दिसून येतो. यापुढे अर्थशास्त्र, राज्यशास्त्र, समाजशास्त्र, पणोल या सारख्या विषयांच्या अभ्यासातून नियोजन प्रक्रियेविषयी सविस्तरपणे माहिती दिलेली आढळते. नियोजनाची कल्पना स्पष्ट करतांना तन्वामध्ये एकमत आढळत नाही. देशातील उचलव्य साधन संपदा व तिचा उपयोग यांच्यातील समतोल शोधात राष्ट्रीय विकासाचा मार्ग प्रस्तुत केला जातो. जगातील अनेक विकासात देशांनी याच मार्गांनिे जावून सर्वांगीण प्रगतीचा प्रयत्न केलेला दिसून येतो.

सदरील पुस्तकात प्रादेशिक नियोजनाची संकल्पना आणि गरज, प्रकार, दृष्टीकोन, प्रादेशिक वाढ व विकासाची संकल्पना, प्रादेशिक विकासाची परिमाणे, प्रादेशिक नियोजन व विकासाच्या अवस्था, धुवीय सिध्दांत, परिवर्तन घाट विकास कार्यक्रम, ग्रामीण विकासाचे नियोजन, पंचवार्षिक योजना, ग्रामीण विकासासाठी प्रमुख योजना, आदिवासी क्षेत्र विकास नियोजन, महाराष्ट्रातील प्रादेशिक विभागनिहाय योजना (कुशी), नीती आयोग इत्यादी विषयांची सुरेसुर मांडणी केली असून साव्या सोव्या व सुटसुटीत भाषेचा वापर केला आहे.

Attested

Principal

A.P.M.R.P. Deshpande's
Lata Amambhadi P.D. Deshm
Arts & Science College,
Mhaswad, Tal. Betul, Dist. Dhule

अर्थव
अर्थव पब्लिकेशन्स

www.atharvpublications.com

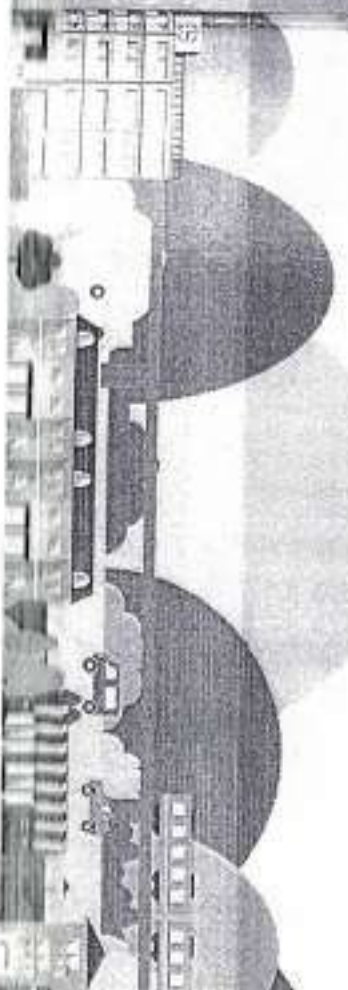
9 7 8

9 789140 415777

₹ 1300

प्रादेशिक नियोजन आणि विकास • डॉ. सुरेश अहिरे । प्रा. एन. एस. कोल्हे । डॉ. शिवाजी पाटील । प्रा. मुकेश पाटील

As per Syllabus of
Kavayitri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University, Jalgaon
With effect from June- 2019

PHYSICS	
PHY 301	Thermodynamics and Kinetic theory of gases
PHY 302(A)	Electronics - I
PHY 302(B)	Instrumentation
PHY 304 (SEC)	Renewable energy and Energy Harvesting
PHY 401	Waves, Oscillations and Acoustics
PHY 402	Optics and Lasers
PHY 404 (SEC)	Electrical Circuits and Network Skills

ELECTRONICS	
ELE 301	Analog Communication
ELE 302	Microprocessors and Applications
ELE 401	Digital Communication
ELE 402	Microcontrollers and Applications

CHEMISTRY	
CH 301	Physical & Inorganic Chemistry
CH 302	Organic & Inorganic Chemistry
CH 303-304	Practical Chemistry (Sem I & II)
CH 304 (SEC)	Basic Analytical Chemistry
CH 401	Physical & Inorganic Chemistry
CH 402	Organic & Inorganic Chemistry
CH 404 (SEC)	Advanced Analytical Chemistry

BOTANY	
BOT 301	Plant Anatomy
BOT 302	Plant Physiology
BOT 303-304	Practical Botany
BOT 404 (SEC)	Mushroom Culture Technology
BOT 401	Plant Embryology
BOT 402	Plant Metabolism
BOT 404 (SEC)	Nursery and Gardening

ZOOLOGY	
ZOO 301	Physiology & Biochemistry
ZOO 304 (SEC)	Apiculture
ZOO 401	Genetics & Evolutionary Biology
ZOO 404 (SEC)	Medical Diagnostics

MATHEMATICS	
MTH 301	Calculus of Several Variables
MTH 302 (A)	Group Theory
MTH 302 (B)	Theory of Groups and Codes
MTH 304 (SEC)	Set Theory and Logic
MTH 401	Complex Variables
MTH 402 (A)	Differential Equations
MTH 402 (B)	Differential Equations and Numerical Methods
MTH 404 (SEC)	Vector Calculus

GEOGRAPHY	
Gg 301	Environmental Geography
Gg 302	Physical Geography of Maharashtra
Gg 303 SEC	Regional Planning and Development
Gg 401	Human Geography
Gg 402	Economic Geography of Maharashtra

COMPUTER	
COMP 211	Data Structure - I
COMP 212	Programming in C++-I
COMP 213	Practical
COMP 221	Data Structure - II
COMP 222	Programming in C++-II
SEC-II	Network Security

MICROBIOLOGY	
MB 301	Basic Microbial Enzyme and Metabolism
MB 302	Microscopy and Microbial Ecology
MB 303&403	Practical Microbiology
MB 401	Genetics and Immunology
MB 402	Basic Industrial Microbiology

BIOTECHNOLOGY	
BT 301	Basic Genetics
BT 302	Bioprocess Technology
BT 401	Molecular Biology
BT 402	Immune Response
BT 303&403	Practical Biotechnology

CBCS
PATTERN

S.Y.B.Sc
Sem - III
Gg - 304

GEOGRAPHY

REGIONAL PLANNING
AND DEVELOPMENT

Attester

Uttam V. Nile
Mohan R. Vaishampayan
Satish P. Patil
Shivaji B. Patil
O.L. Sudharth B. Sonawane
of. Shantilip S. Bhavsar

Books are available at all leading book sellers

REGIONAL PLANNING AND DEVELOPMENT (Gg - 304)

Vrinda Publications

40, 34/2, Road No. 30th, Jalgaon - 382001

P. No. 2772818

કચ્છ પબ્લિકેશન્સ

277, New Jalgaon Road, Jalgaon - 382001

Phone No. 2772818

ISBN 978-81-933114-1-4

9 78819331 1414

1414

S.Y.B.Sc. (CBCS) TEXT BOOKS

PHYSICS	MATHEMATICS
PHY - 301 : Thermodynamics and Kinetics	MTH - 301 : Calculus of Several Variables
PHY - 302 (A) : Theory of gases	MTH - 302 (A) : Group Theory
PHY - 302 (B) : Electronics - I	MTH - 302 (B) : Theory of Groups and Codes
PHY - 304 (SEC) : Instrumentation	MTH - 304 (SEC) : Set Theory and Logic
PHY - 304 (SEC) : Renewable energy and Energy Harvesting	MTH - 401 : Complex Variables
PHY - 401 : Waves, Oscillations and Acoustics	MTH - 402 (A) : Differential Equations
PHY - 402 : Optics and Lasers	MTH - 402 (B) : Differential Equations and Numerical Methods
PHY - 404 (SEC) : Electrical Circuits and Network Solids	MTH - 404 (SEC) : Vector Calculus
ELECTRONICS	GEOGRAPHY
ELE - 301 : Analog Communication	Gg - 301 : Environmental Geography
ELE - 302 : Microprocessors and Applications	Gg - 302 : Physical Geography of Maharashtra
ELE - 401 : Digital Communication	Gg - 303 (SEC) : Regional Planning and Development
ELE - 402 : Microcontrollers and Applications	Gg - 401 : Human Geography
CHEMISTRY	Gg - 402 : Economic Geography of Maharashtra
CH - 301 : Physical & Inorganic Chemistry	COMPUTER
CH - 302 : Organic & Inorganic Chemistry	COMP - 211 : Data Structure - I
CH - 303-304 : Practical Chemistry (Sem I & II)	COMP - 212 : Programming in C++
CH - 304 (SEC) : Basic Analytical Chemistry	COMP - 213 : Practical
CH - 401 : Physical & Inorganic Chemistry	COMP - 221 : Data Structure - II
CH - 402 : Organic & Inorganic Chemistry	COMP - 222 : Programming in C++
CH - 404 (SEC) : Advanced Analytical Chemistry	SEC - II : Network Security
BOTANY	MICROBIOLOGY
BOT - 301 : Plant Anatomy	MB - 301 : Basic Microbial Enzyme and Metabolism
BOT - 302 : Plant Physiology	MB - 302 : Microscopy and Microbial Ecology
BOT - 303&304 : Practical Botany	MB - 303&304 : Practical Microbiology
BOT - 404 (SEC) : Mushroom Culture Technology	MB - 401 : Genetics and Immunology
BOT - 401 : Plant Embryology	MB - 402 : Basic Industrial Microbiology
BOT - 402 : Plant Metabolism	BIOTECHNOLOGY
BOT - 404 (SEC) : Nursery and Gardening	BT - 301 : Basic Genetics
ZOOLOGY	BT - 302 : Bioprocess Technology
ZOO - 301 : Physiology & Biochemistry	BT - 401 : Molecular Biology
ZOO - 304 (SEC) : Aquaculture	BT - 402 : Immune Response
ZOO - 401 : Genetics & Evolutionary Biology	BT - 303&304 : Practical Biotechnology
ZOO - 404 (SEC) : Medical Diagnostics	

Books are available at all leading Book Sellers

GEOGRAPHY

HUMAN GEOGRAPHY (Gg - 401)

कर्मवीर प्रतिकेक्षण ट्रस्ट

202, New Wilson Road, Pune Colony,
Pune - 411 004, Maharashtra

Attested

[Signature]

Principal

A.D.M.C. Jalgaon

S.Y.B.Sc.
Sem - IV

Gg - 401

CBCS
PATTERN

GEOGRAPHY

HUMAN
GEOGRAPHY

- Dr. U. V. Nile
- Dr. M. R. Vaishampayan
- Dr. S. P. Patil
- Dr. S. B. Patil
- Prof. S. B. Sonawane

₹ 150/-

9788185034124

Our Most Useful Books For S.Y. B.Sc. Semester IV Students
As Per New Revised Syllabus (CBCS Pattern) of
Kavayitri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University, Jalgaon

PHYSICS

- **WAVES, OSCILLATIONS AND ACOUSTICS (PHY-401)**
Dr. Sachin J. Nandre, Chandrashekhar P. Nikam
Bhausaheb N. Kalkde, Dr. Padmakar A. Savale
- **OPTICS AND LASERS (PHY-402)**
C. P. Nikam, Dr. D. N. Suryawanshi, Dr. L. G. Pathan,
Dr. S. J. Nandre, Dr. N. B. Sonawane, Dr. S. S. Sonawane

CHEMISTRY

- **PHYSICAL AND INORGANIC CHEMISTRY (CH-401)**
Dr. C. M. Bhavsar, Dr. T. J. Patil, I. B. Chaudhari, S. G. Shah
- **ORGANIC AND INORGANIC CHEMISTRY (CH-402)**
Dr. B. R. Chaudhari, Dr. T. J. Patil
- **PRACTICAL CHEMISTRY (CH-403)**
Dr. C. M. Bhavsar, Dr. A. A. Patil,
Dr. C. P. Sawant, Sudhar S. Patil
- **ADVANCED ANALYTICAL CHEMISTRY (CH-404)**
Dr. C. M. Bhavsar, Dr. T. J. Patil,
Dr. N. S. Sonawane, J. U. Chavan, M. G. Kasar

BOTANY

- **PLANT EMBRYOLOGY (BOT-401)**
Dr. B. D. Garud, G. O. Chaudhari, Dr. Vandana Patil, Dr. Vishal Shinde
- **PLANT METABOLISM (BOT-402)**
Dr. Neelima Patil, G. O. Chaudhari, Dr. M. S. Jambhade, M. B. Jagtap
- **PRACTICAL BOTANY (BOT-403)**
Dr. Neelima Patil, Dr. B. D. Garud, G. O. Chaudhari,
Dr. S. B. Khairnar, Dr. M. S. Jambhade

ZOOLOGY

- **GENETICS (ZOO-401)**
Dr. Rajendra P. Borale, Dr. Yusuf E. Patel, Dr. Yogesh H. Wasu,
Dr. Govind H. Balde
- **EVOLUTIONARY BIOLOGY (ZOO-402)**
Dr. Rajendra P. Borale, Dr. Sanjay P. Khodke, Dr. Pratibha D. Patole,
Dr. Yogesh H. Wasu, Dr. Govind H. Balde, Dr. Satish M. Shinde
- **PRACTICAL BIOLOGY (ZOO-403)**
Dr. Rajendra P. Borale, Dr. Yusuf E. Patel, Dr. Yogesh H. Wasu, Dr. Govind H. Balde
Dr. Satish M. Shinde

GEOGRAPHY

- **HUMAN GEOGRAPHY (Gg-401)**
Dr. Suresh C. Ahire, Dr. Shivaaji B. Patil, Dr. Sunil C. Gorane, Dr. Shrikant B. Mahajan
- **SOCIO-ECONOMIC GEOGRAPHY OF MAHARASHTRA (Gg-402)**
Dr. Suresh C. Ahire, Dr. Prashant R. Torawane, Dr. Satish Patil, Dr. Amol R. Bhuyar

Books Available at All Leading Book Shops

JALGAON OFFICE : 34, V. V. Goleani Market, Navi Peth, Jalgaon, 425001.

Ph. (0257) 2220395 / 9423491860

nirali@pragationline.com

www.pragationline.com

Also find us on

www.facebook.com/niralibooks

@nirali.prakashan

**KBC
NIMU**

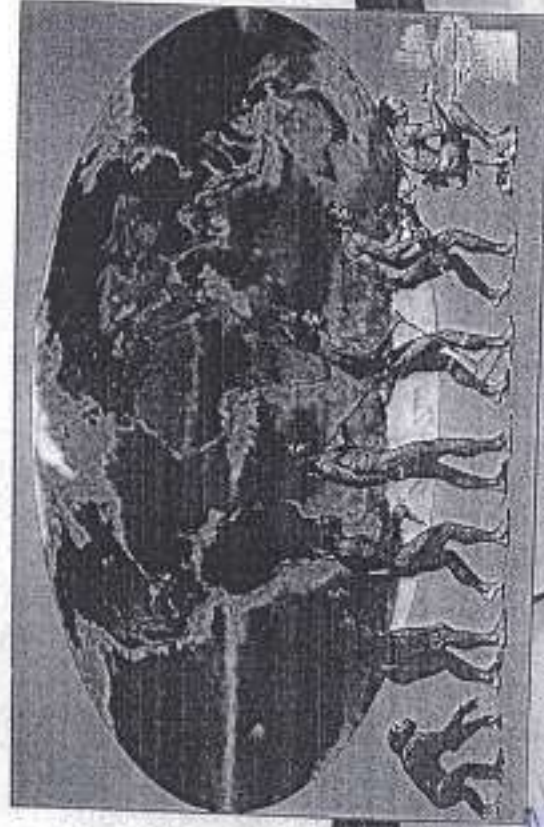
As Per New Revised Syllabus (CBCS Pattern) of
Kavayitri Bahinabai Chaudhari
North Maharashtra University
S.Y. B.Sc. : Semester-IV

HUMAN GEOGRAPHY

(GEOGRAPHY-PAPER-I : Gg-401)

**Dr. SURESH C. AHIRE
Dr. SHIVAJI B. PATIL**

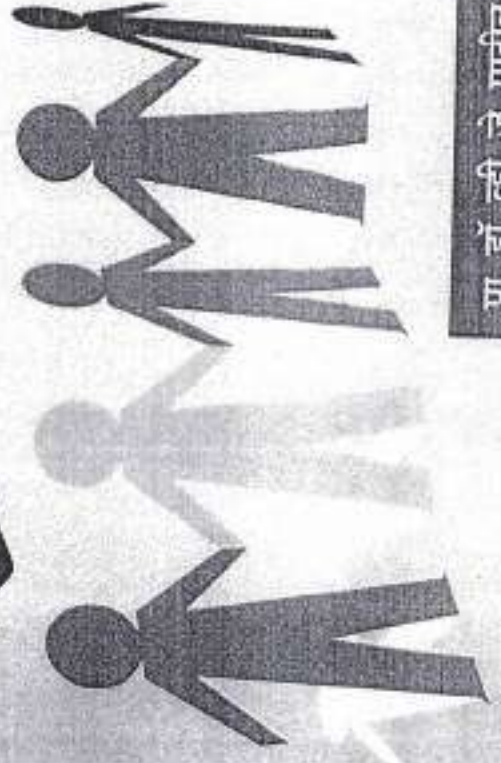
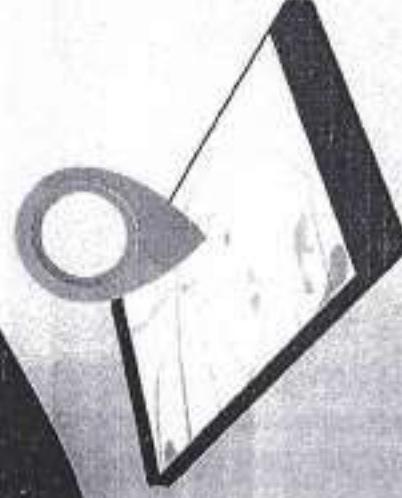
**Dr. SUNIL C. GORANE
Dr. SHRIKANT B. MAHAJAN**

**NIRALI
PRAKASHAN**

क्षेत्रतंत्र आणि प्रकल्प अहवालाची तोंडओळख

क्षेत्रतंत्र आणि प्रकल्प अहवाल

प्रा. डॉ. श्री. जे. पाटील • डॉ. एस. बी. पाटील

प्रशांत पब्लिकेशन्स

'क्षेत्राभ्यास' हे भूगोल विषयातील संशोधनातील एक महत्वाचे अंग आहे. योग्य शास्त्रीय तंत्र व तंत्रज्ञान वापरून क्षेत्राचा पटलरीरिपवे अभ्यास करता येतो. क्षेत्रकार्य करतांना संशोधकाला किंवा अभ्यासकाला भौगोलिक व वैज्ञानिक दृष्टीकोन सापळा आला पाहिजे. क्षेत्रकार्यामुळे चिकित्सेक वृत्तीचा विकास होतो. क्षेत्रकार्य करतांना काही नितीमत्वांचे पालन करणे आवश्यक असते. अभ्यासक्षेत्र हे कोणत्या स्वरूपाचे आहे हे क्षेत्रकार्य करण्यापूर्वी जाणून घेणे महत्वाचे असते. क्षेत्राभ्यास हा निरीक्षण पद्धतीने, प्रशासकीय आणि मुलाखतीच्या माध्यमातून पार पडतो.

'नुमुना संकलन' हे क्षेत्रकार्या दरम्यानचे एक महत्वाचे कार्य आहे. नमुना निवडीच्या अनेक पद्धती आहेत. समग्रतातून निवडलेल्या नमुनांच्या विश्लेषणाबद्दल संपूर्ण सामग्रीबद्दल निष्कर्ष मांडता येतो. लघु संशोधन सादरीकरण हे प्रकल्प अहवालाच्या माध्यमातून करतात. प्रकल्पाचे सादरीकरण अनेक मुद्द्यांमधून मुद्देसूदरपणे करतात. ध्येय, उद्दीष्ट्ये, श्रुतिपत्रे, अभ्यासपद्धती, विवेचन, निष्कर्ष, अनुमान इत्यादी मुद्द्यांच्या आधारे प्रकल्पाचे सादरीकरण केले जाते.

Attested

SBS

Prashant Publications
A. D. M. Road, Jalgaon
Let's Publish Your Book
Mail: prashantpublications@gmail.com

Download
Prashant Publications
app for e-Books

Also available on available on:

• kopykitab.com • amazon.com
• play.google.com
• www.prashantpublications.com

मूल्य ₹ 95

ISBN 978-81-90-430-30-2

9 789390 433537

www.prashantpublications.com
prashantpublication.jal@gmail.com

प्रा. डॉ. श्री. जे. पाटील
डॉ. एस. बी. पाटील

Dr. Chandrashekhar D. Wani
B.Com, M.C.M., M.Lib & Isc, M.Phil, PhD

Dr. Chandrashekhar Dhanraj Wani is working as a Librarian in Dhule Education Society's M.D. Palesha Commerce College, Dhule. He has 12 year experience of teaching in B.Lib and M.Lib in Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University, Jalgaon Center and 14 years long experience of teaching in Library and Information Science. He has published 51 articles in National and International Journals and also published 2 Edited Books. He is a Board of Member of Library and Information science of Kavyatri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University Jalgaon. He is a life member Khandesh Library Association (KLA) and Indian Association of Special Libraries and Information Center (ISLIC). He is a Secretary of Maharashtra University College library Association KBC NMU Sectional Council Jalgaon (MUCLA). He is Member of Maharashtra State Media of Akhil Bharatiya Rashtriya Shaikshik Mahasng Maharashtra.

Dr. Shivaji Bansilal Patil
M.A Ph.D., Head and Research Guide

Dr. Shivaji Bansilal Patil is an Assistant Professor of Late Annasaheb R.D.Deore Arts and Science College in Mhasadi, Tal. Sakri, Dist. Dhule. He is head of Geography Department and Research Centre and has experience of 20 years. His 40 articles have been published in International and National Journal of Geography besides 6 books. He is the member of Science and Technology faculty of Kavyatri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University, Jalgaon. He has worked as member of Board Studies of Geography Subject during 2010-2015. Under his guidance Six Students have completed PhD. He is member of Maharashtra State of Akhil Bharatiya Rashtriya Shaikshik Mahasng Maharashtra. He is the President of NIMUCTA Dhule District.

COVID - 19 AND THE INDIAN ECONOMY

Dr. Chandrashekhar Wani • Dr. Shivaji Patil

COVID-19

AND THE INDIAN ECONOMY

Dr. Chandrashekhar Wani • Dr. Shivaji Patil

₹ 200

ISSN 978-83-89493-13-9

Academic

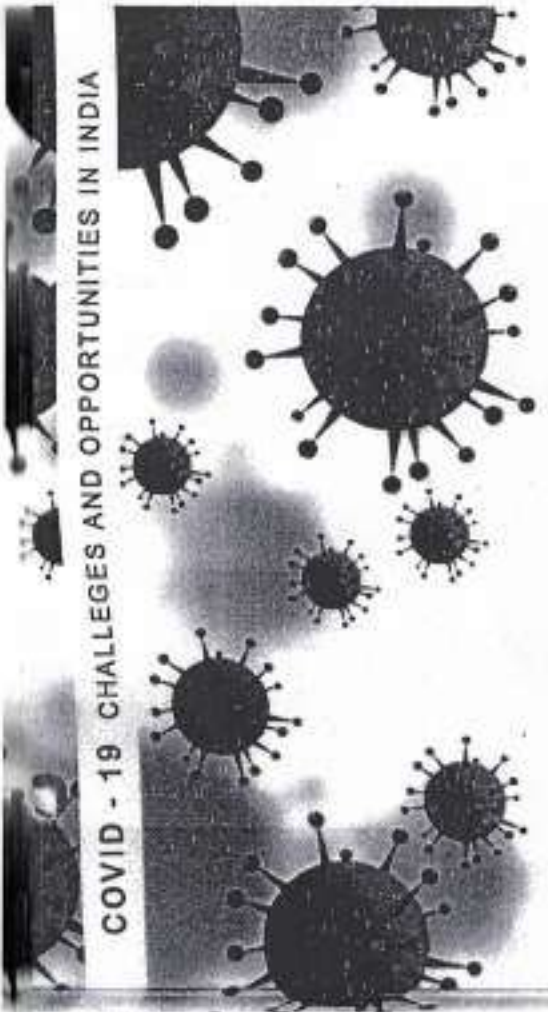
डॉ. चंद्रशेखर धनराज वाणी हे घुळे एज्युकेशन सोसायटीचे मा.घ.पालेशा वाणिज्य महाविद्यालय, घुळे येथे ग्रंथपाल असून यथावतरान चव्दण महाराष्ट्र मुक्त विद्यार्थ्यांचा बी.लिव व एम.लिव. अध्यापनाचा १२ वर्षांचा अनुभव व ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र या क्षेत्रात १४ वर्षांचा प्रदीर्घ अनुभव आहे. ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विषयातील आंतरराष्ट्रीय व राष्ट्रीय नामांकित नियतकालिकेवून ५१ लेख प्रसिद्ध झालेले आहेत. याबरोबरच २ ग्रंथसुद्धा प्रसिद्ध झालेले आहेत. ते कन्याित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यार्थ्यांच्या ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विषयाचे अभ्यास मंडळ सदस्य व खान्देश लायब्ररी असोसिएशन (KLA) व इंडियन असोसिएशन ऑफ स्पेशल लायब्ररीस अंड इन्फोर्मेशन सेंटर (I-SLIJC) चे आजीवन सदस्य आहेत. महाराष्ट्र युनिव्हर्सिटी कॉलेज लायब्ररी असोसिएशन, क.ब.ची. उ.म.वि सेवानल कौन्सिल (MUJCLA) चे सचिव तसेच आखिल भारतीय राष्ट्रीय शैक्षिक महासंघाचे महाराष्ट्र राज्याचे निहिया प्रकोष्ठ सदस्य आहेत.

डॉ. शिवाजी बन्सीलाल पाटील हे अण्णासाहेब आर.डी.देवरे कला व विज्ञान महाविद्यालय, म्हसडी ता. साक्री, जि. घुळे येथे सहाय्यक प्राध्यापक असून भूगोल विभाग प्रमुख व रिसर्च गार्ड असून या क्षेत्रात २० वर्षांचा अनुभव आहे. भूगोल विषयातील आंतरराष्ट्रीय व राष्ट्रीय नामांकित ४० लेख प्रसिद्ध आहेत. तसेच ६ ग्रंथ देखील प्रसिद्ध आहेत. तसेच ते कन्याित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यार्थ्यांच्या सायन्स आणि टेक्नोलॉजी चे फॅकल्टी सदस्य असून २०१०-२०१५ या वर्षी भूगोल विषयाचे अभ्यास मंडळ सदस्य होते. तसेच आखिल भारतीय राष्ट्रीय शैक्षिक महासंघाचे शैक्षिक प्रकोष्ठचे सदस्य आहेत. ६ विद्यार्थ्यांनी पीएचडी पूर्ण केलेली आहे. तसेच एनमुक्ता प्राध्यापक संघटनेचे घुळे जिल्हाध्यक्ष आहेत.

कोविड-19 भारतासमोरील आव्हाने आणि संधी

डॉ. चंद्रशेखर वाणी
डॉ. शिवाजी पाटील

COVID - 19 CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN INDIA

कोविड-19

भारतासमोरील आव्हाने आणि संधी

Academic
Book Publications

ISBN 978-93-89498-12-2
893849-653727

₹ 250

डॉ. चंद्रशेखर वाणी • डॉ. शिवाजी पाटील

मानव व पर्यावरण यांच्यात जटिल असे परस्पर संबंध पृथ्वीच्या व मानवाच्या निर्मितीपासूनच निर्माण झालेले आहेत. पर्यावरण संतुलन राखण्याची स्वयंचालित व स्वनिश्चित यंत्रणा निसर्गाजवळ आहे. परंतु अलीकडच्या काळात निसर्गात मानवी हस्तक्षेप वाढल्यामुळे असंतुलन निर्माण झाले. त्यातून अनेक प्रकारच्या पर्यावरणीय समस्या निर्माण झाल्यात. ह्या पर्यावरणीय समस्या विश्वव्यापी स्वरूपाच्या आहेत. त्यामुळेच १९७२ मध्ये स्टॉकहोम येथे झालेल्या जागतिक परिषदेत पर्यावरणीय समस्यांवर सर्वाधिक चर्चा झाली व तेन्हापासूनच जागतिक सर्व देशांचे लक्ष ह्या जागतिक समस्येकडे वेधले गेले. कोणत्याही देशाचा आर्थिक विकास साधताना पर्यावरणाचा समतोल राखणे अत्यंत आवश्यक असल्याची जाण प्रत्येक राष्ट्र, शासन व समाजाला होऊ लागली. यातूनच पर्यावरण अभ्यासास महत्त्व प्राप्त झाले. पर्यावरणविषयक जागृती व्हावी, समाजातील प्रत्येक घटकाला पर्यावरणाचे महत्त्व कळावे, पर्यावरणाचे संतुलन राखण्यासाठी आपण काय करू शकतो? पर्यावरण संतुलन टासळल्यामुळे किती भयानक समस्या निर्माण झाल्यात? या संबंधांची माहिती प्रत्येकास व्हावी, या दृष्टिकोनातूनच प्रस्तुत पुस्तकाची मांडणी केली आहे.

या पुस्तकाच्या माध्यमातून जैवविविधतेचे महत्त्व, राष्ट्रीय पर्यावरण धोरण, घोरगाळर आघारित अंगलजवळणी, वने व वन्यजीवांचे संवर्धन, विकसित व विकसनशील देशातील पर्यावरण रक्षणाचे प्रयत्न अशा महत्त्वपूर्ण मुद्द्यांवर प्रकाश टाकण्यात आलेला आहे. पर्यावरणाच्या संतुलनासाठी व स्वच्छ पर्यावरणासाठी या सर्व बाबींचे आकलन समाजाला होणे आवश्यक आहे. ही माहिती समाजापर्यंत पोहचविण्यासाठी आपण सारे प्रयत्न करू या.

पर्यावरण भूगोल

Attested
[Signature]

Principal

A.D.M.R.P. Banertha's
Lata Amambhik R.D. Deore
Arts & Science College,
E. ... .. Dist. Dhule

Prashant

पूणे ₹ 175

ISBN 978-93-50483-85-3

Also Available in
e-Book
www.prunshantpublications.com

डॉ. व्ही. जे. पाटील • डॉ. एस. बी. पाटील

**Our Most Useful Books For S.Y. B.Sc. Students
As Per New Revised Syllabus (CBCS Pattern) of
Kavayitri Bahinabai Chaudhari
North Maharashtra University, Jalgaon
Semester-Iii**

- ➔ **PHYSICAL AND INORGANIC CHEMISTRY (CH-301)**
Dr. C. M. Bhavsar, Dr. T. J. Patil, I. B. Chaudhari, S. G. Shah
- ➔ **ORGANIC AND ANALYTICAL CHEMISTRY (CH-302)**
Dr. B. R. Chaudhari, Dr. T. J. Patil
- ➔ **BASIC AND ANALYTICAL CHEMISTRY (CH-302)**
Dr. C. M. Bhavsar, Dr. T. J. Patil, Dr. N. s. Sonawane
- ➔ **PRACTICAL CHEMISTRY (CH-303)**
Dr. C. M. Bhavsar, Dr. A. A. Patil,
Dr. M. S. Raghuvanshi, Sudhir S. Patil
- ➔ **ENVIRONMENTAL GEOGRAPHY (Gg-301)**
Dr. Suresh C. Ahire, Dr. Shivaji B. Patil, Dr. Sunil C. Gorane,
Dr. Shrikant Mahajan, Smt. Deepali Thakare
- ➔ **PHYSICAL GEOGRAPHY OF MAHARASHTRA (Gg-302)**
Dr. Prashant R. Torawane, Dr. Suresh C. Ahire,
Dr. Satish Patil, Dr. Amol R. Bhuyar

Books Available at
All Leading Book Shops

JALGAON OFFICE :
34, V. V. Golani Market, Navi Peth, Jalgaon, 425001.
Ph. (0257) 2220395 / 9423491860

niralipune@pragationline.com | www.pragationline.com

Also find us on www.facebook.com/niralibooks

 @nirali.prakashan

**ENVIRONMENTAL
GEOGRAPHY**

Gg-301

Dr. SURESH C. AHIRE
Dr. SUNIL C. GORANE
Smt. DEEPAI THAKARE

Dr. SHIVAJI B. PATIL
Dr. SHRIKANT MAHAJAN

Attested

Principal

A.D. J.B.P. Bansthas

Leto Ad...

Ar...

As per Syllabus of
Kavayitri Bahinabai Chaudhari North Maharashtra University, Jalgaon
With effect from June-2018.

PHYSICS

PHY 101	Basic Mechanics
PHY 102	Dynamics and Elasticity
PHY 201	Electricity and Electrostatics
PHY 202	Magnetism and Electromagnetism
PHY 103-203	Practical Physics

ELECTRONICS

ELE 101	Network Analysis and Semiconductor Diodes
ELE 102	Digital Integrated Circuits
ELE 201	Analog Electronics
ELE 202	Linear Integrated Circuits

CHEMISTRY

CH 101	Physical & Inorganic Chemistry
CH 102	Organic & Inorganic Chemistry
CH 201	Physical & Inorganic Chemistry
CH 202	Organic & Inorganic Chemistry
CH 103-203	Practical Chemistry

BOTANY

BOT 101	Microbial Diversity, Algae & Fungi
BOT 102	Plant Taxonomy
BOT 201	Diversity of Archaeobionts
BOT 202	Plant Ecology
BOT 103-203	Practical Botany

ZOOLOGY

ZOO 101	Animal Diversity I
ZOO 102	Animal Diversity II
ZOO 201	Comparative Anatomy of Vertebrates
ZOO 202	Developmental Biology of Vertebrates
ZOO 103-203	Practical Zoology

MATHEMATICS

MTH 101	Matrix Algebra
MTH 102	Calculus
MTH 103 (A)	Co-ordinate Geometry
MTH 103 (B)	Graph Theory
MTH 201	Ordinary Differential Equations
MTH 202	Theory of Equations
MTH 203 (A)	Laplace Transform
MTH 203 (B)	Numerical Analysis

BIOTECHNOLOGY

BT 101-102	Cell Biology / Biochemical Tools
BT 201-202	Biomolecules / Basic Microbiology

GEOGRAPHY

GEO 101-102	Physical Geography (Lithosphere & Atmosphere)
GEO 201-202	Physical Geography (Lithosphere & Hydrosphere)
GEO 103-203	Practical Geography

MICROBIOLOGY

MB 101-102	Microbial Diversity / Microscopy and Basic Bacteriology
MB 201-202	Basic Biochemistry and Cytology / Microbial Techniques

COMPUTER

CS 101	Essentials of Computer
CS 102	C Programming Language-I
CS 201	Internet Computing
CS 202	C Programming Language-II

STATISTICS

ST 101-201	Descriptive Statistics
ST 102-202	Probability & Probability Distributions

PHYSICAL GEOGRAPHY

A T M O S P H E R E

CBCS
PATTERN

GEO - 102

F.Y.B.Sc. / Sem - I

Attested

Principal

AD.M. S. Bhatnagar
AD. M. S. Bhatnagar, P. O. Deore
M. S. Bhatnagar, P. O. Deore,
M. S. Bhatnagar, P. O. Deore,
M. S. Bhatnagar, P. O. Deore.

Dr. Mohan R. Vaisampayan
Dr. Shrivaji B. Patil
Dr. Utham V. Nile
Prof. Siddharth B. Sonawane
Prof. Sandip S. Bhavsar

Books are available at all leading Book sellers

Atharva Publications
www.atharvapublications.com

₹. 100/-

aditi

Contemporary Indian English Drama

Explored and Unexplored Vistas

Chapter in Book

Edited by
Kalyani Dixit

Aadi Publication, Jaipur

August - 2021

ISBN: 978-81-952501-1-0

Contents

Foreword	v
Acknowledgement	ix
Introduction	xi
1. The 'Turn Management' in the Stage Plays of Mahesh Dattani —Dr. Hemantkumar Patil	1
2. Voices of Rebel: Indian English Women Dramatists —Dr. Vidya Rao	6
3. Manjula Padmanabhan's Play <i>Lights Out</i> : The Manifestation of Female Consciousness and Male Chauvinism —Dr. Sachin Namdeo Gadekar	16
4. The Borrowed Garb: Understanding Female Impersonation on Indian Stage —Dr. Madhulina Choudhury —Ms. Rimjim Boruah	25
5. Politics as Postmodern Theism: Post-truth and Ethics in Girish Karnad's <i>Tughlaq</i> —Raj Gaurav Verma	35
6. Leela Benare in Vijay Tendulkar's <i>Silence! The Court is in Session</i> and Nora Helmer in Henrik Ibsen's <i>A Doll's House</i> : A Comparative Study	49

भारतीय राजकीय विचार

-डॉ. बाबासाहेब मोताळे

भारतीय राजकीय विचार -डॉ. बाबासाहेब मोताळे

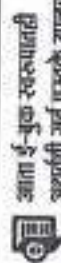

- डॉ. बाबासाहेब मोताळे

भारतीय विचारवंतांचे विचार म्हणजे वाचक रसिकांसाठी एक महान पर्वणीच आहे. भारतीय विचारवंतांच्या विचारांचा प्रवास वर्षानुवर्षांचा आहे. अगदी प्राचीन काळापासून आधुनिक काळापर्यंत अनेक विचारवंतांनी आपल्या विचारांच्या माध्यमातून सामाजिक, राजकीय, आर्थिक आणि इतरही क्षेत्रात प्रबोधनाचे महान कार्य केलेले आहे. त्यांच्या या प्रबोधनरूपी विचारपुण्यातून समाजजीवनात अनेक परिवर्तने आजपर्यंत झालेली आहेत. भारतीय विचारवंतांनी मांडलेले विविध विचार म्हणजे आपल्या समोरील दीपस्तंभच आहे. अशा विचाररूपी दीपस्तंभाचा आदर्श समाजातील प्रत्येक घटकाने घेतल्यास खऱ्या अर्थाने सामाजिक, राजकीय, आर्थिक आणि इतरही क्षेत्रात परिवर्तने घडून येतील, यात शंका नाही.

प्रस्तुत ग्रंथात निवडक भारतीय राजकीय विचारवंतांच्या विचारांची मांडणी करण्यात आलेली आहे. या ग्रंथाच्या माध्यमातून साध्या, सोप्या आणि सुबोध भाषेत विचारवंतांचे विचार वाचकांपर्यंत पोहोचविण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. प्रस्तुत ग्रंथ नेट-सेट, केंद्रीय व राज्य लोकसेवा आयोगामार्फत घेण्यात येणाऱ्या स्पर्धा परीक्षा तसेच इतरही विविध स्पर्धा परीक्षेकरिता विद्यार्थी तसेच जिज्ञासू वाचक-रसिकांकरिता उपयुक्त ठरेल.

...

आता ई-बुक स्वरूपातही
अथर्वी सर्व पुस्तके उपलब्ध...

- ▶ pejbook.com
- ▶ amazon.com
- ▶ Google Play Books
- ▶ aaravpublications.com

ATTEST

अथर्व पब्लिकेशन्स

ऑनलाईन पुस्तक खरेदीकरण...
www.aaravpublications.com

9 788104 100000

₹ 350/-

अथर्व पब्लिकेशन्स

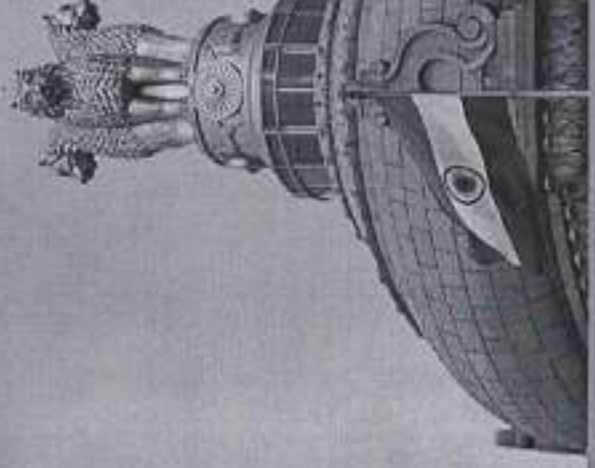
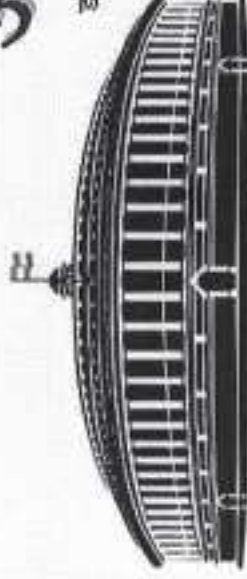
Address: B-3, 1st Floor,

भारतीय संविधानाची ओळख

डॉ. बाबासाहेब जिवक मोताळे

नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार विद्यापीठ अनुदान आयोगाने सर्व विद्याशाखांच्या पदवीस्तरावरील प्रथम वर्गांना भारतीय संविधान हा विषय अभ्यासणे आवश्यक केलेले आहे. म्हणून विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक गरज तक्षल घेऊन, तसेच भविष्यातील भारतीय लोकशाही उपेक्षेक सक्षम करण्याच्या उद्देशाने विद्यार्थ्यांमधून जागृकता नगरीक घडायचा, हा हेतू समोर ठेवून 'भारतीय संविधानाची ओळख' या संदर्भग्रंथाची निर्मिती करण्यात आली आहे. भारतीय संविधानाचा कार्पस असणारी भारतीय राजकीय व्यवस्था विद्यार्थ्यांना साध्या, सोप्या भाषेत समजावून देण्याचा प्रयत्न या संदर्भग्रंथाच्या माध्यमातून करण्यात आला आहे. या संदर्भग्रंथामध्ये भारतीय संविधान निर्मितीची पार्श्वभूमी आणि प्रक्रिया, भारतीय संविधानाचा सन्नाथा, भारतीय संघराज्य व्यवस्था, भारतीय नागरिकत्वासंबंधीच्या संविधानात्मक तरतुदी, नागरिकांचे मूलभूत हक्क आणि कर्तव्य, राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्वे, संविधानिक जाणूती देणे, मानवी हक्कांचा वैश्विक जाहीरनामा, घटनादुरुस्तीची प्रक्रिया आणि अलीकडील काळात झालेल्या महत्त्वाच्या घटनादुरुस्ती या प्रमुख घटकांवर प्रस्तुत संदर्भग्रंथामध्ये अलीकडील काळातील स्वच्छरणे देऊन प्रकाश टाकण्यात आला आहे. प्रस्तुत संदर्भग्रंथाची निर्मिती करताना विविध विद्यापीठांच्या पदवी व पदव्युत्तर वर्गांना, तसेच लोकसेवा आयोगाच्या विविध स्तरावरील परीक्षांसाठी आणि नेट-सेटसह स्पर्धात्मक परीक्षा देणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा विचार करण्यात आला आहे. स्पर्धा परीक्षा देणारे विद्यार्थी व अभ्यासकांना हा संदर्भग्रंथ निश्चितच उपयुक्त ठरेल.

आता ई-बुक स्वरूपातही
उपलब्ध आहे
पुस्तके उपलब्ध...

pejbook.com
amazon.com
Google Play Books
alharvpublications.com

अथर्व पब्लिकेशन्स

अथर्व पब्लिकेशन्स
www.alharvpublications.com

माक्सवाद

माक्सवाद

डॉ. बाबासाहेब त्रिंबक मोताळे

अधर्व पब्लिकेशन्स
www.adharpublishers.com

आपण ज्या नगात जीवन चंढीत आहोत, ते जग तिसऱ्या सहस्रकात पदार्पण करते झाले आहे. हे जग आशेवर आधारलेले आहे. कारण, संस्कृतीच्या आणखी विकासाची आजच्या इतकी सुसजता पूर्वी कधीही नव्हती; पण हेच जग धोकें, विसंगती आणि समस्यांनी भरलेले आहे. त्यामुळे इतिहासातील कदाचित हा अतिशय भयस्वक काळ असावा, असा विचार मनात सतत येतो.

जगातील साधन-संपत्ती ही संपस्त मानवजातीच्या मालकीचा ठेवा आहे, असे संपन्न तिचा विवेकनिष्ठे वापर करायला भाग पाडील, अशा आंतरराष्ट्रीय पद्धती व सभ्यता निर्माण करण्याची गरज आहे. माक्सवादी घुणतात की, विद्यमान परिस्थितीत आंग्लकूच (विकासकांडे) करण्याचा मार्ग म्हणजे सर्व राष्ट्रांची खरी मानवी, भौतिक आणि आर्थिक जीवनपद्धती निर्माण करणे, आपली पृथ्वी राष्ट्रयत्सोर्गी (वास्तव्य) राहिल, याची दक्षता घेणे आणि पृथ्वीवरील सर्व संपदेचे प्रमाणगरीत वाटप करणे.

आता हे पुस्तकही
आपली तळ घुणत आसा...

► po|book.com
► amazon.com
► Google Play Books
► abharvapublications.com

अधर्व पब्लिकेशन्स

आपणही पुस्तक घुणत आसा
www.adharpublishers.com

9788176111111

9 788176 111111

**The Reflections of Society in
Literature:
Contemporary Currents**

Dr. Santoshkumar Patil

**Lulu Publication
2021**

Attested

Principal

**A.P.M.S.E. Chitambar's
Late Anantachand R.D. Desai
Science College,
Tal. Solapur, Dist. Dhule.**

CONTENTS

	TITLE NAME	PAGE NO.
1	AMY TAN'S 'THE JOY LUCK CLUB': THE DILEMMA OF CULTURAL CHOICE Dr. Santoshkumar M. Patil	1
2	~~CONTEMPORARY RELEVANCE OF~~ RABINDRANATH TAGORE'S NOVELS Dr. Vaibhav J. Sabnis	8
3	REFLECTION OF MODERN SOCIETY OF INDIA IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION: A STUDY OF ARVIND ADIGA'S NOVEL <i>THE WHITE TIGER</i> Dr. Deepak D. Deore	14
4	A PSYCHOANALYTICAL PORTRAYAL OF THE WOMEN CHARACTERS IN ENGLISH LITERATURE Kalpana Murlidhar Ingale Dr. Meena Surendra Kadam	20
5	WOMEN IN MAHESH DATTANI'S STAGE PLAYS Dr. Hemantkumar Patil	25
6	OPTIMISM, ASPIRATIONS AND DILEMMA OF INDIAN YOUTH IN <i>THE THREE MISTAKES OF MY LIFE</i> Dr. Deepanjali Karbhari Borse	31
7	MAJOR THEMES IN JHUMPA LAHIRI'S "THE INTERPRETER OF MALADIES" M. Sri Lakshmi	37
8	POLITICS OF HEGEMONY IN VIJAY TENDULKAR'S <i>KANYADAN</i> Dashrath	44
9	INFLUENCE AND REFLECTIONS OF POPULAR CULTURES ON GENDER ROLES IN KERALA Mr. Roy PP	53
10	THE MALADY OF MODERN MAN WITH ARUN JOSHI'S CHARACTERS S. Deepalakshmi & Dr. K. Sundararajan	60
11	LITERATURE: AN INFLUENTIAL MANIFESTATION OF THE SOCIAL ORDER Dr. Pallavi Bhardwaj	67

लिंग समभाव आणि महिला सक्षमीकरण

मुख्य संपादक
प्राचार्य डॉ. अशोक खैरनार
संपादक
प्रा. कांतीलाल सोनवणे
प्रा. अतिष मेश्राम
डॉ. प्रियंका सुलाखे

Attested

A.D.M. S.P. Sanstha's
Late Annasaheb R.D. Deore
Arts & Science College,
Mhasadi, Tal. Sakri, Dist. Dhule.

- महिला सबलीकरण १४३
- प्रा. रमेश पावरा
- राष्ट्रीय विकास आणि महिला सबलीकरण १४६
- प्रा. रामेश्वर नारायण नगराळे
- भारतीय स्त्री सबलीकरण आणि स्त्रीचे जीवनमान १५१
- प्रा.डॉ. दुर्योधन देवीसिंग राठोड
- भारतीय राजकारणातील महिलांचा सहभाग आणि सक्षमीकरण... १५५
- प्रा.डॉ. बाबासाहेब त्रिंबक मोताळे
- महिला आणि कायदेशीर संरक्षण १६१
- प्रा. शामसिंग डी. वळवी
- बहिणाबाई चौधरी यांच्या कवितेतील स्त्री जीवन दर्शन १६४
- प्रा.एस.डी. पाटील
- साक्री तालुक्यातील अशिक्षित स्त्रियांच्या अहिराणी १७०
ओवीगीतातून प्रकट होणारे भावाबहिणीचे अतूट नाते
- डॉ. प्रकाश श्रीराम साळुंके
- महिला सबलीकरणात माध्यमांची भूमिका १७५
- स्नेहा साहेबराव राठोड
- स्त्री मुक्तीची आंदोलने आणि स्त्रीवादी साहित्य..... १८१
यातील अनुबंध
- प्रा.डॉ.एस.एस. पुलावळे
- पाटील महेंद्र धोंडू
- महिला सबलीकरणामध्ये कथाकार प्रिया तेंडूलकरांचे १८८
योगदान
- डॉ. सुभाष सदाशिव पुलावळे
- मराठी साहित्यातील सक्षम लेखिका १९५
- प्रा.डॉ. विजया पाटील
- महिला सक्षमीकरण व आर्थिक विकास २०२
- डॉ. वैशाली रा. हजारे

लिंग समभाव आणि महिला सक्षमीकरण

मुख्य संपादक
प्राचार्य डॉ. अशोक खैरनार

संपादक
प्रा. कांतीलाल सोनवणे
प्रा. अतिष मेश्राम
डॉ. प्रियंका सुलाखे

79

2018-19

अथर्व पब्लिकेशन्स
अनंताई पुस्तक & रेडीकरिंग...
www.alharvpublications.com

भारतीय राजकारणातील महिलांचा सहभाग आणि सक्षमीकरण

सहाय्यक प्राध्यापक, राज्यात्मक विभाग, स्व. अण्णासाहेब आर.डी. देवरे कला व विज्ञान महाविद्यालय, मसरी, ता. साक्री, जि. पुणे

सारांश

भारतीय संस्कृतीने महिलांना देवीची उपमा देऊन गौरव केला. परंतु याच महिलांना पुरुषप्रधान संस्कृतीने मात्र दुय्यम स्थान दिले. राजकिय, सामाजिक, आर्थिक इत्यादी विविध क्षेत्रात पुरुषांची प्राधान्याने मतेदारी दिसून येते. म्हणजेच महिलांना प्रत्येक क्षेत्रात डावलले जाते. वास्तवात कोणत्याही राष्ट्राची प्रगती किंवा अयोग्यता ही त्या राष्ट्रातील महिलांच्या स्थितीवर अवलंबून असते. राजकिय क्षेत्र हे तर महिलांच्या दृष्टीने दूरचे असल्याचे स्पष्ट झालेले आहे. परंतु २० व्या व २१ व्या शतकाच्या प्रारंभी महिलांच्या राजकिय स्थितीमध्ये परिवर्तन होताना दिसत आहे. विशेषतः ७३ वी व ७४ वी घटनादुरुस्ती तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्थेत २०११ मध्ये महिलांना मिळालेले ५०% आरक्षण यामुळे महिलांचा राजकिय सहभाग वाढलेला दिसून येतो. प्रस्तुत संशोधन लेखात भारतीय राजकारणातील महिलांच्या राजकिय सहभागातून त्यांच्यामध्ये झालेल्या परिवर्तनाचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

विजयशब्द - महिला सक्षमीकरण, राजकिय सहभाग, महिला आरक्षण, घटनादुरुस्ती, विधिमंडळ, महिला नेतृत्व, भारतीय राजकारण, स्थानिक स्वराज्य संस्था.

संशोधनाची गृहितके - १) प्रारंभी भारतीय राजकारणात महिलांचा राजकिय सहभाग नगण्य राहिलेला आहे. २) १९९० च्या दशकांतर महिलांच्या राजकिय सहभागाचे प्रमाण वाढलेले आहे. ३) महिलांच्या राजकिय सहभागातून महिला सक्षमीकरणस पोषक स्थिती निर्माण झाली.

संशोधनाची उद्दिष्टे - १) भारतीय राजकारणातील महिलांच्या राजकिय सहभागाचा व नेतृत्वाचा आढावा घेणे. २) भारतीय राजकारणातील महिलांचे स्थान अध्यासणे. ३) भारतीय राजकारणात महिलांचा राजकिय सहभाग वाढवण्यासाठी उपाययोजना सुचवणे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधन लेखात दुय्यम साधनांचा वापर करण्यात आलेला आहे. तसेच ग्रंथालयीन, वर्णनात्मक, ऐतिहासिक, तुलनात्मक व विश्लेषणात्मक संशोधन

सहभागानावात सकारात्मक परिणाम दिसून येत आहेत. २) राष्ट्रीय राज्याच्या राजकारणात निवडक महिलांनी आपले कर्तृत्व सिद्ध केलेले आहे. ३) महिलांकडे स्वतःचे आर्थिक खोत नसल्यामुळे त्यांना राजकारणात येताना विविध मर्यादा येतात. ४) सर्वसामान्य महिलांचा राजकीय सहभाग वाढणे आवश्यक आहे. ५) स्थानिक स्वायत्त संस्थेत महिला नेतृत्वाला संधी मिळाली, मात्र अनेकदा त्यांचे पद व नेतृत्व शोभेचे बनलेले दिसून येते. ६) राजकारणातील महिला नेतृत्वापैकी बहुतेक नेतृत्व हे बारासाहकाने किंवा घराणेशाहीतून आलेले आहे. ७) देशाच्या निर्णय निर्धारण प्रक्रियेत महिलांचा सक्रिय सहभाग वाढवण्यासाठी विधिमंडळात महिलांचा आरक्षण पिढ्ये आवश्यक आहे. ८) महिलांच्या सक्षमीकरणात शिक्षाता हा सर्वात मोठा अडथळा ठरलेला आहे. ९) महिलांच्या राजकीय सक्षमीकरणतून भारतीय लोकशाही अधिक बळकट होऊन यातून राष्ट्रविकासाला चालना मिळेल. १०) महिलांच्या राजकीय सक्षमीकरणासाठी त्यांचा आत्मविश्वास वाढवणे, त्यांना कर्तव्याची व हक्कांची जाणीव करून देणे, त्यांच्यातील साक्षरता वाढवणे, समस्या निराकरण करणे याविषयी प्रशिक्षण कार्यशाळा घेणे आवश्यक आहे.

संदर्भसूची

१. खैरापदे, 'डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर खंड ११', महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, पुणे.
२. पवार डॉ. दीपक, 'महिलांचे सक्षमीकरण', श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर, मार्च २०१३.
३. कीर धनंजय, 'महिला ज्योतिषाच कुले : आपल्या समाजक्रांतीचे जनक', पंच्युत्तर प्रकाशन, १९९२, मुंबई, पृ. २६०.
४. भटकर प्रा. व्ही. एच., निंबाळकर प्रा. निलेश, बोले डॉ. प्रिया, 'ग्रामीण विकासाचा मार्ग - पंचायती राव', प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव, २०१२, पृ. २२२.
५. राठी डॉ. शुभंगी, 'महाराष्ट्रातील सामाजिक-राजकीय चळवळी व प्रशासन', अथर्व पब्लिकेशन, जळगाव, जुलै २०१४, पृ. १८५.
६. उषाका ३, पृ. ६५.
७. देशपांडे नमिता, 'गुगटाकडून राजसत्तेकडे', द. लोकसत्ता, २१ डिसेंबर २०१३.
८. मेहेंदळे डॉ. विशाल, 'आपले पतप्रधान', अनुबंध प्रकाशन, पुणे, २००८, पृ. ७७.
९. पळशीकर सुरास, कुलकर्णी सुरास, (संपादक) 'सत्तासंघर्ष', समकालीन प्रकाशन, पुणे, २०११, पृ. ५६.
११. हुटे डॉ. विजय, मेरकर डॉ. संदीप, 'भारतीय संविधान', प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव, २०१३, पृ. १५.
१२. हुटे डॉ. विजय, मेरकर डॉ. संदीप, 'भारतीय राज्यव्यवस्था', प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव, २०११, पृ. १११.